

Fordelingen av formuen mellom
avdødes arvinger og gjenlevende
ektefelle/samboer. Betydning av
ulik rettsregulering av
formuesforholdet i ekteskap og i
samboerforhold for arveoppgjøret.

Kandidatnummer: 541

Leveringsfrist: 25. april 2015

Antall ord: 17777

Innholdsfortegnelse

1. INNLEDNING	3
2. PRESISERINGER OG AVGRENSNING AV OPPGAVEN	4
3. UTVIKLING AV ANTALL SAMBOERFORHOLD	6
4. LOVGIVNINGSHISTORIKK	7
5. DEFINISJON AV SAMBOERE I GJELDENE ARVELOV OG FORSLAG TIL NY ARVELOV	9
6. ARVERETT FOR SAMBOERE SOM FALLER INN UNDER DEFINISJON	11
7. KORT OM GRUNNTREKKENE I FORMUESFORHOLDET I EKTESKAP OG SAMBOERFORHOLD	12
7.1 Ekteskap	12
7.2 Samboerforhold	14
8. FASTSETTELSE AV EIERSKAP I BOLIGFORMUEN I SAMBOERFORHOLD OG I EKTESKAP	15
8.1 Betydning av å fastsette eierforholdet	15
8.2 Stiftelse av sameie i ekteskap og i samboerforhold	16
8.3 Andelsstørrelse	20
8.4 Delkonklusjon	22
9. FORDELING AV VERDISTIGNING AV BOLIG - VEDERLAGSKRAV	22
9.1 Ekteskap	22
9.2 Samboerforhold	23
9.3 Delkonklusjon	26
10. FORDELINGEN BASERT PÅ ULIK REGULERING AV FORMUESFORHOLDET I EKTESKAP OG I SAMBOERFORHOLD VED OPPHØR AV EKTESKAPET ELLER SAMBOERFORHOLDET	27
10.1 Boligformuen er felleseie	27
10.2 Boligformuen er eneeie	28
10.3 Delkonklusjon	31

11. ARVEOPPGJØRET	32
12. REGULERING I ANDRE LAND	35
12.1 Lik regulering av formuesforholdet i ekteskap og i samboerforhold.....	35
12.2 Regulering av formuesforholdet i samboerforhold i Norden.....	37
12.3 Arverett	40
12.4 Regulering av samboers arverett i Norden.....	41
12.5 Oppsummering (delkonklusjoner)	42
13. BEHOV FOR NY RETTSREGULERING I NORGE.....	43
14. KONKLUSJON	49
15. LITTERATURLISTE.....	50

1. Innledning

”At ekteskap skaper en samhörighet som bør danne grunnlag for arverett, står for oss i dag som høyst naturlig”.¹ Like naturlig har det ikke stått for lovgiverne at par som lever i et *ekteskapslignende forhold*² skal ha arverett på lik linje med ektepar. Mens en ektefelles arverett har vært sikret i lovgivningen allerede fra Kong Christian Den Femtis Norske Lov fra 15. april 1687, ble visse samboere først sikret en begrenset³ arverett fra 1. juli 2009, og en rett til å sitte i uskiftet bo med bestemte eiendeler.⁴ Samboers arverett er foreslått ytterligere styrket i utkast til ny arvelov⁵, ved at ektefeller og samboere⁶ i stor grad likestilles, både når det gjelder arv og rett til å sitte i uskiftet bo. Likestillingen er begrunnet i nøytralitetshensyn, mens styrket arverett er begrunnet i behovet for beskyttelse av gjenlevende ektefeller og samboere, se pkt 6.

Ekteskap og samboerforhold hviler på ulike økonomiske ordninger. Det ekteskapelige formuesforhold er omfattende regulert i ekteskapsloven⁷ del II, mens det økonomiske forholdet i samboerforhold reguleres av alminnelige formuerettslige regler. Betydningen av ulik regulering kommer klart frem ved opphør av ekteskapet eller samboerforholdet.

Når en ektefelle dør, foretas et oppgjør hvor verdier fordeles mellom avdødes dødsbo og gjenlevende ektefelle, dersom gjenlevende ikke kan eller ikke velger å bruke retten til å sitte i uskiftet bo. Skiftet er et sammensatt skifte, fordi det først skal gjennomføres et skifte som ved oppløsning av ekteskapet ved separasjon eller skilsmisse, jfr. el. kap. 12 og 15, og deretter skal verdiene deles mellom avdødes arvinger etter regelverket i arveloven⁸. Ved skiftet etter reglene i el. kap. 12, skjer det verdimessige overførsler mellom ektefellene etter et regulert system. Slike overførsler vil ha stor betydning for hva gjenlevende ektefelle vil sitte igjen med

¹ Lødrup og Asland (Arverett) s. 66

² Se pkt 5 i oppgaven

³ 4 G som tilsvarer kr 353 480 kr. Grunnbeløpet per 1. mai 2014 kr 88 370

⁴ Se lov om arv m.m (arvelova) av 3. mars 1972 nr. 5 § 28 c.

⁵ NOU 2014:1 Ny arvelov. Heretter utk. al.

⁶ Se pkt 5 i oppgaven

⁷ Lov om ekteskap (ekteskapsloven) av 4. juli 1991 nr. 47. Heretter el.

⁸ Heretter al.

⁹ Dog begrenset av livsarvingens pliktdel i Al § 29.

på sin hånd før arveoppgjøret, og tilsvarende hvor mye avdøde ektefelle etterlater seg til arvingene.

Ved opphør av samboerforhold skjer det ikke noen lovbestemte verdimessige overførsler som ved opphør av ekteskap. Når en samboer dør vil det skje et oppgjør etter eiendomsgrensene, eventuelt modifisert av de ulovfestede reglene om vederlagskrav. Det må fastsettes hvem som eier hva, herunder størrelsen på eierandelene i eiendeler som eies i fellesskap. Fastsettelsen av eierforholdet vil avgjøre hvor mye gjenlevende samboer sitter igjen med, og hvor mye avdøde samboer etterlater seg til arvingene.

Den ulike reguleringen av formuesforholdet for ektefeller og samboere kan potensielt gi store ulikheter i oppgjøret ved opphør av et ekteskap og et samboerforhold, som har samme karakteristika i form av varighet og partenes bidrag til fellesskapet. Denne forskjellen vil forplante seg videre inn i arveoppgjøret. Dette har for så vidt ikke noe med arveretten som sådan å gjøre, men arveretten kan avhjelpe den vanskelige økonomiske situasjonen som kan oppstå når samboeren dør.

Det er mulig for samboerpar å opprette avtaler om eierforhold eller gjensidige testamenter.⁹ For ektefeller må avtaler inngås innenfor de rammer el. setter. Det er bare en liten andel av samboerpar som inngår samboeravtaler.¹⁰

2. Presiseringer og avgrensning av oppgaven

Det finnes ingen legaldefinisjon på *samboere*, som er gjennomgående for all lovgivning hvor samboeres rettsstilling reguleres. Et gjennomgående trekk ved definisjonen av samboere i lover der samboere reguleres likt med ektefeller, er uttrykket ”lever i ekteskapslignende forhold”, se for eksempel tvisteloven¹¹ § 22-1 og straffeprosessloven¹² § 122. Gjeldende arvelovs bestemmelser om samboeres arverett stiller i definisjonen tilleggskrav, utover at paret lever i ”ekteskapslignende forhold”, se pkt 5 hvor også definisjonen i utk. al. gjengis.

Fremstillingen i oppgaven om den økonomiske ordningen mellom samboere og rettsavgjørelser om det økonomiske oppgjøret ved brudd i samboerforhold, er ikke knyttet til definisjonen

⁹ Dog begrenset av livsarvingens plikt del i Al § 29.

¹⁰ I følge en undersøkelse som TNS Gallup har gjennomført for Nordea, er det ca. 20 pst som inngår samboerkontrakter, se www.hegnar.no/kvinner/artikkel542278.ece

¹¹ Lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven) av 17. juni 2005 nr. 90

¹² Lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven) av 22. mai 1981 nr. 25

av samboere i gjeldende arvelov eller utkast til ny arvelov (utk. al). *Jeg antar at de grunnleggende trekkene for oppgjør ved endt samboerforhold, vil gjelde uavhengig av om alle elementene i gjeldende eller kommende arverettslige samboerdefinisjonen er oppfylt eller ikke.* Betydningen av at elementer i definisjonen av samboere ikke er oppfylt, er at det ikke oppstår arverett etter loven.

Det er den *verdimessige deling og det verdimessige oppgjør* som fremstilles og drøftes i denne oppgaven. El. kap. 13 inneholder bestemmelser om rett for ektefelle å kreve bestemte eiendeler utlagt til seg ved skiftet ved separasjon og skilsmisse, og sl.¹³ § 63 har slike bestemmelser rettet mot gjenlevende ektefelle. Disse bestemmelsene behandler jeg ikke, fordi de ikke røkkes ved grunnprinsippene i den verdimessige fordelingen. Eiendeler som ektefellen får utlagt til seg ved slik naturalutdeling skal verdsettes, jfr. el. § 69 og sl. § 125. Tilsvarende gjelder når samboer får utlagt bolig til seg i henhold til husstandsfelleskapslovens¹⁴ § 2, jfr. § 3. Hvordan verdien av fellesbolig (boligformuen) skal deles eller gjøres opp, er ofte den problemstilling som skaper konflikter, og som det er viktigst for partene å finne en «riktig» løsning på ved skifte eller oppgjør. Dette gjelder særlig dersom ekteskapet eller samboerforholdet har hatt en lang varighet.

Bolig har ofte den største økonomiske verdien for ektefeller og samboere. Boligformuen øker normalt under ekteskapets eller samboerforholdets varighet, som følge av nedbetaling av gjeld, påkostninger, prisstigning i boligmarkedet mv. Gjennom et langvarig forhold kan boligformuen mangedobles ved nedbetaling av lån og prisstigning. Det å eie en bolig har også en kostnadsside, slik som renteutgifter på lån, oppvarming, forsikring, vedlikehold mv. I både ekteskap og samboerforhold vil det kunne være vanskelig å fastslå nøyaktig hver av partenes direkte og indirekte bidrag til anskaffelse og senere medvirkning til nedbetaling av lån eller dekning av kostnader. Av det kan det følge problemstillinger knyttet til eierforholdet til boligen (eneeie eller sameie) eller rett til vederlag for sitt bidrag.¹⁵ I rettsavgjørelser er det ofte konflikter knyttet til deling eller oppgjør av boligformuen som behandles. *Det blir derfor deling eller oppgjør av boligformuen som går igjen under de ulike problemstillingene i oppgaven.*

Oppgjøret ved oppløsning av samboerforhold har klare likhetstrekk med oppgjøret ved oppløsning av ekteskap hvor ektefellene har avtalt fullstendig særeie.¹⁶ Men det er noen unntak som er forklart under pkt 10.2, som kan gi vesentlige forskjeller i «favør» av ektefeller, også i

¹³ Lov om skifte av 21. februar 1930, heretter sl.

¹⁴ Lov om rett til felles bolig og innbo når husstandsfellesskap opphører av 4. juli 1991 nr. 41

¹⁵ Se pkt. 9.2 i oppgaven

¹⁶ Lødrup og Sverdrup (Familieretten) s. 346

de tilfeller hvor formuesforholdet mellom ektefeller og samboere ligner mest. *I oppgaven vil jeg legge mest vekt på å fremstille forskjeller der hvor den økonomiske ordningen i ekteskapet og samboerforholdet fremstår som mest lik.* I de tilfeller hvor formuesforholdet avviker mye (felleseie (likedeling) i ekteskap og eneeie i samboerforhold) er forskjellen i oppgjøret mer åpenbar, og omtales derfor i liten grad.

3. Utvikling av antall samboerforhold

Utviklingen viser at antall samboerpar øker både i antall og relativt i forhold til ektepar. I 2005 var det 216 161 samboerpar, og det utgjorde 20,7 pst av totalt antall par i livsfellesskap (gifte og samboere). Ved utgangen av 2014 var antall samboerpar steget til 315 306 og andelen til 26,9 pst. I 2005 hadde 59 pst av alle samboerpar ett eller flere barn. Denne andelen var i 2014 52 pst.¹⁷

Statistikk for aldersfordeling¹⁸ innen gruppene ”gifte”, ”samboere” og ”ikke i samliv”, er ikke like oppdatert som statistikken for antall samboerpar. Den går frem til 2010, og viser at den største gruppen samboerpar i 2010 er i aldersgruppen 25 til 29 år (39 pst). I samme aldersgruppe var 20 pst gifte, mens 40 pst verken var gift eller samboere. Andelen samboere synker ved økt alder, og naturlig stiger andelen gifte med økt alder. Men det er ikke en sterk synkende andel samboere sammenlignet med andel gifte par. I aldersgruppen 30 til 34 år er andelen 31 pst (mot gifte 46 pst), i aldersgruppen 35 til 39 år er andelen 26 pst (mot gifte 53 pst) og i aldersgruppen 40 til 44 år er andelen 20 pst (mot gifte 59 pst). I de høyere aldersgruppene er forskjellen langt mer tydelig. For eksempel er andel samboere i aldersgruppen 60 til 69 år bare 6 pst (mot gifte 72 pst).

Samme statistikk tyder på at andel samboerpar øker innen alle aldersgruppene. Mest markant økning finner vi i aldersgruppene over 35 år. For eksempel var andel samboerpar i aldersgruppen 35 til 39 år 15 pst i 1993, mens den i 2010 var 26 pst. I aldersgruppen 50 til 54 år var andelen 6 pst i 1993, mens den i 2010 var 13 pst.

I NOU 2014:1 forklarer utvalget noen av årsakene til at par velger å være samboere og ikke gifte.¹⁹

¹⁷ SSB Statistikkbanken, Tabell: 06092: Par i privathusholdninger, etter samlivsform og antall barn i familien

¹⁸ <http://www.ssb.no/a/kortnavn/samboer/tab-2012-05-31-03.html>

¹⁹ NOU 2014:1 side 53

Både livssituasjon og livsfase er årsaker til at noen velger å bli samboere fremfor å gifte seg. Et par i 20-årene velger ofte først samboerforhold, fordi det er en form for prøvelse før evt. ekteskap. Et samboerpar prøver da ut et ekteskapelig samliv, men uten å gifte seg. De fleste samboerpar er samboere inntil en viss tid før de gifter seg, mens flere par velger å forbli samboere utover den såkalte ”prøvetiden”. Dette er mye av grunnen til at rundt halvparten av nyfødte barn har foreldre som er samboere. Det er ofte ikke et bevisst valg at unge par blir samboere, og er ofte et utslag av ”det bare ble sånn”.

Statistisk sett er det som nevnt færre samboerpar utover årsklassene, noe som tyder på at de fleste samboerpar velger å gifte seg. Grunnen til at et middelaldrene par ikke har inngått ekteskap er ofte et bevisst valg, mye grunnet ungdomsopprøret fra 1970-tallet, der partene ville være likestilt og være juridisk uforpliktende. Imidlertid har disse samboerparene ofte sammenvevd økonomi og felles barn, og lever derfor typisk som et ektepar.

Par som har vært gift før, og har barn fra tidligere ekteskap, velger ofte å forbli samboere, da de har dårlig erfaring med skilsmisse. Slike samboerpar har ofte avtaler ved samlivsbrudd og død, og eierforholdene er viktige.

Samboerpar over 65 år har ofte særkullsbarn og ingen felles barn. Disse velger å ikke gifte seg, og har typisk adskilt økonomi og er bevisste på eierforholdene. Samboere i denne kategorien vil gjerne tilgodese sine særkullsbarn fremfor sin samboer. Forut for endringene i arveloven i 2009, var valget om å forbli samboere ofte gjennomtenkt i de tilfellene der den ene parten satt i uskiftet bo, da det kun var inngåelse av ekteskap som utløste skifteplikt, jfr. al. § 23. Ved innføringen av al. § 24 annet ledd inntreffer skifteplikten i de tilfeller samboerforholdet har vart i to år.

Ettersom det er få eldre samboerpar, kan det virke som de færreste er imot ekteskap, og det kan virke som de fleste yngre samboerpar etter hvert vil inngå ekteskap. ”Partene har ofte ikke noe større innsikt i rettsvirkningene av henholdsvis ekteskap og samboerskap, slik at samboerskapet ikke er et bevisst fravalg av ekteskapets rettsvirkninger”.²⁰

4. Lovgivningshistorikk

Samboeres lovbestemte arverett og uskifterett ble ikraftsatt fra 1. juli 2009. Før dette tidspunkt hadde samboere ingen lovbestemte arverettigheter. Gjennom rettspraksis var det imid-

²⁰ NOU 2014:1 side 52

lertid utviklet visse rettigheter for samboere. En samboer kunne oppnå medeierskap²¹ i den andre samboers eiendeler (bolig) basert på direkte og indirekte bidrag under samlivet. Dette ble uttalt av Høyesterett i Rt. 1978.1352. Indirekte bidrag i denne sammenheng vil typisk være tilfeller hvor samboeren har bidratt til anskaffelsen ved å frigjøre tid og kapital for den direkte bidragsyteren. Forutsetningen for medeierskap er at anskaffelsen er et fellesprosjekt. For øvrig finnes eksempler på at samboere kan bli tilkjent vederlag basert på alminnelige berikelses- og restitusjonsprinsipper og rimelighetsbetraktninger.²²

Forut for innføringen av den lovbestemte arveretten, ble samboeres rettsstilling drøftet i to offentlige utvalg; Husstandsfellesskapsutvalget og Samboerutvalget. Utvalgets utredninger er publisert i hhv NOU 1988:12 Husstandsfellesskap og NOU 1999:25 Samboerne og samfunnet. Verken Husstandsfellesskapsutvalget eller Samboerutvalget anbefalte lovbestemt arverett i samboerforhold. Husstandsfellesskapsutvalget avvisning av arverett begrunnes med at det er ”vanskelig å se at de som hovedregel kan bli behandlet analogt med ektefeller, eller at personer som har delt husstand, skal gå foran de som etter loven har arverett i dag”.²³ Utvalget mente at det vil være mer rimelig å fortsette med å betrakte partene som selvstendige eiere, og at ”det oppfordres til å opprette avtaler om eiendomsforholdet til større investeringsobjekter som for eksempel bolig, fritidseiendom, bil, og at partene for øvrig benytter seg av adgangen til å opprette testament”.²⁴

Samboerutvalgets begrunnelse for avvisning av legalarverett er langt på vei den samme som ovenfor. Utvalget legger vekt på at samboere gjennom avtaler kan regulere formuesordningen, slik at den blir liggende nær opp til formuesordningen som gjelder for ekteskap. Utvalget uttaler ”at det er enkelt for samboere å opprette testament til fordel for hverandre” og at ”gjenlevende samboer har visse rettigheter over bolig og innbo i kraft av husstandsfellesskapsloven”.²⁵ Utvalget foreslo imidlertid at samboere skulle kunne bestemme i testament at den gjenlevende skulle arve et beløp tilsvarende 4G, som går foran livsarvingenes rett til pliktdelsarv, samt rett for gjenlevende samboer å sitte i uskifte med fellesbolig og innbo.

I stortingsmelding (St.meld. nr. 29 (2002-2003) Om familien – forpliktende samliv og foreldreskap) gikk regjeringen inn for å lovfeste samboeres rett til minste arv (4G) og rett til å sitte i uskiftet bo. Meldingen ble behandlet i Stortinget, høsten 2003, og det kom ikke frem innvendinger mot regjeringens forslag.

²¹ Begrepene sameie og medeierskap har lik betydning.

²² Jfr. f.eks. Rt. 1984.597

²³ NOU 1988:12 s. 48

²⁴ Ibid

²⁵ NOU 1999:25 s. 120

Justisdepartementet fulgte opp meldingen med et høringsnotat²⁶ med forslag til nødvendige lovendringer. Etter høringsrunden fremmet departementet Ot. Prp. 73 (2007-2008) Om lov om endringer i arveloven mv (arv og skifte for samboere). Departementet begrunnet lovforslaget slik:

”Etter departementets syn kan det ikke lenger forutsettes at de fleste samboerskap beror på et bevisst valg om å unngå rettsvirkningene av ekteskap. Det er rimelig å anta at samboerskap i mange tilfeller består uten tanke på hvilke rettigheter og plikter som gjelder mellom partene. Loven bør etter departementets vurdering innrettes slik at den gir en hensiktsmessig løsning for partene i "normale" samboerskap. Mot hensynet til samboernes valg og frihet står dessuten ofte hensynet til den svakeste parten i forholdet. I tillegg er det grunn til å anta at mange samboere ønsker å tilgodese hverandre, men at de i praksis av ulike grunner ikke gjennomfører det å skrive testament. Endelig synes det å være en del samboere som tror at samboerskap kan gi grunnlag for arv etter arveloven. Uansett kan fravær av arverettigheter representere et alvorlig problem for en gjenlevende samboer, særlig der samboerne hadde felles eller sammenvevd økonomi. Spørsmålet har dermed også en sosial side”.²⁷

Lovforslaget ble vedtatt av Stortinget 19. desember 2008 og trådte som nevnt i kraft 1. juli 2009.

5. Definisjon av samboere i gjeldende arvelov og forslag til ny arvelov

Et grunnelement i definisjonen av samboere i al. § 28 a er at to personer over 18 år ”lever saman i eit ekteskapsliknande forhold”. Samboerlovutvalget peker på det skal være en grad av stabilitet i forholdet, og partene bør ha felles husholdning. Det kan imidlertid være ulike variasjoner i forhold til nærhet, boforhold og økonomi i ekteskap, og disse ulikhetene kan også variere i *ekteskapslignende* samboerforhold.²⁸

I Ot. Prp. 73 (2007-2008) heter det at et av vilkårene for et ”ekteskapslignende forhold” er ”for det første at det er etablert et parforhold, og for det annet at paret har innrettet seg ”ekteskapsliknande”. Om dette kravet er oppfylt, vil bero på en helhetsvurdering. På det formuerettslige området vil det ofte innebære at partene i en viss utstrekning har felles økonomi,

²⁶ Lovavdelingen Januar 2007 Snr 200405522 EP

²⁷ Ot.Prp. nr. 73 (2007-2008) s. 14

²⁸ NOU 1999:25 s. 132

eller at de har visse forutsetninger om å ivareta hverandres behov også på det økonomiske området over tid”.²⁹

Ingen av partene i samboerforholdet kan være gift, registrert partner eller samboer med andre. ”Lever saman”, jfr. al. § 28a, peker på at partene har bofellesskap. Et samboerpar kan likevel anses som samboere selv om bofellesskapet er midlertid avbrutt på grunn av forhold som er listet opp i bestemmelsens annet ledd (utdanning, militærtjeneste, institusjonsopphold el.). At paret er registrert i folkeregisteret med samme bostedsadresse, gir en sterk presumsjon for at paret ”lever saman”. Samboerne kan ikke regnes som samboere i lovens forstand, dersom slektsforholdet mellom dem er slik at de ikke kan lovlig inngå ekteskap etter el. § 3.

Legalarveretten etter al. § 28b første ledd er betinget av at samboerne ”har, har hatt eller ventar barn”. Fra 1. oktober 2014 åpnet adopsjonsloven³⁰ for at samboere kan adoptere barn sammen, se adl. § 5, jfr. § 5a. Barn som samboerparet adopterer i fellesskap, regnes således som felles barn. Likeledes kan barn som er konsipert ved kunstig inseminasjon i et lesbisk samboerforhold, regnes som felles barn. Fosterbarn regnes ikke som felles barn. Dette er barn man har omsorg for i en tidsbegrenset periode.

Dersom samboerparet ikke har felles barn, er betingelsen for arveretten at samboerforholdet har vart i minst de siste 5 årene, og at den avdøde har fastsatt det i testament, jfr. al § 28b første ledd annet punktum. Begge vilkårene må være oppfylt, og det er den gjenlevende som må bevise at samboerforholdet har hatt den varighet bestemmelsen krever. Tidspunktet for når partene opprettet felles bostedsadresse (folkeregistrerte adresse), vil her være et klart utgangspunkt. Dette er imidlertid ikke gjort til et krav.³¹ Testamentet må oppfylle formkravene i al § 49.

Utk. al likestiller i stor grad ektefeller og de samboere som faller inn under lovens definisjon. Definisjonen av samboere i utk. al § 9 har likhetstrekk med grunntrekkene i gjeldende al. § 28a første ledd. Som tilleggsvilkår i definisjonen gjelder at samboerparet har felles barn eller at samboerforholdet har vart i minst 5 år.

Både gjeldende rett og utk. al. knytter rettigheter til samboerforholdets varighet, dersom paret ikke har felles barn. Det finnes ikke et register, slik som ved ekteskap, som registrerer tidspunkt for inngåelse av samboerforholdet eller eventuelt opphøret av dette. Å opprette et slikt

²⁹ Ot.Prp. nr. 73 (2007-2008) s. 46

³⁰ Lov om adopsjon av 28. Februar 1986 nr. 8, heretter adl.

³¹ Ot.prp.nr. 73 (2007-2008) s. 18

register ble diskutert av Samboerlovutvalget, men ble avvist.³² Utvalget mente at en frivillig registreringsordning neppe vil fange opp de samboerne som trenger mest beskyttelse. En tvungen registreringsordning ville betinge kontrolltiltak, som vanskelig kan gjennomføres uten å bryte med respekten for folks privatliv.

6. Arverett for samboere som faller inn under definisjon

Den legale arverett som gjenlevende samboer har rett til er fire ganger grunnbeløpet i folketrygden, som for tiden er 353 480 kr. Denne retten til arv går foran livsarvingenes pliktdelsarv. Dersom avdøde samboer ikke etterlater seg verdier for mer enn 4G, tilfaller hele arven gjenlevende samboer.

Den rettspolitiske bakgrunn for dagens regler ligger i erkjennelsen av at langt flere lever i samboerforhold enn tidligere, og at det i slike forhold vil være en lengstlevende med behov for å opprettholde sin levestandard på samme måte som en gjenlevende ektefelle. Også hensynet til særlig mindreårige barn i samboerforhold begrunner arverett for gjenlevende samboer. Det kan være viktig for samboerparets barn å kunne opprettholde sin levestandard.³³

I utk. al. § 9 foreslås at ektefeller og samboere skal få lik arverett. I utk. al. § 6 foreslås at ektefelles arverett økes fra en fjerdedel til halvparten av avdødes midler, likevel minst 6G.

Etter gjeldende al. § 28c har samboere med felles barn rett til å sitte i uskiftet bo, men bare med visse eiendeler (fellesbolig og innbo, samt bil og fritidseiendom, som har vært i felles bruk).

Etter utk. al. § 12 får gjenlevende samboer samme rett som gjenlevende ektefelle til å sitte i uskiftet bo under forutsetning av at samboerne har, har hatt eller venter felles barn eller at samboerforholdet har hatt en varighet på minst 5 år. Uskifteretten er ikke begrenset til å gjelde bestemte eiendeler.

I utk. al. begrunnes ytterligere likestillingen mellom samboere og ektefeller med de sosiale realiteter i samfunnet, og at det ikke er grunnlag for å velge rettsregler *”som styres inn mot at folk skal velge ekteskap fremfor samboerskap - eller omvendt - ut fra økonomiske hensyn. Ar-*

³² NOU 1999:25 s. 113

³³ Ot.prp.73 (2007-2008) s. 14

*velovgivningen bør etter utvalgets mening så langt som mulig være nøytral i forhold til ulike samlivsformer”.*³⁴

Videre betoner utvalget familien som *”en grunnleggende samfunnsinstitusjon enten samlivet er formalisert gjennom ekteskap eller er et samboerskap. Et vesentlig formål med legalarve-reglene er å beskytte nærstående til arvelateren som står i en utsatt økonomisk posisjon etter arvelaterens bortgang. Tradisjonelt har man særlig tenkt på gjenlevende ektefelle og barna, men en gjenlevende samboer må også henføres til denne gruppen”.*³⁵

7. Kort om grunntrekkene i formuesforholdet i ekteskap og samboerforhold

7.1 Ekteskap

Formuesforholdet i ekteskap er regulert i el. kap. 12. Reguleringen omfatter (1) eierforhold og råderett over ektefellenes eiendeler, (2) forholdet til ektefellenes kreditorer, (3) deling av formuen ved opphør av ekteskapet ved skilsmisse eller død og (4) fordeling av de enkelte eierandeler ved ekteskapets opphør.

Hovedprinsippet er at hver av ektefellene har fri råderett over egne eiendeler (el. § 31), men det er begrensinger i disposisjonsretten for viktige eiendeler som bolig og innbo (el. §§ 32 og 33). Hver av ektefellene bærer ansvaret for egen gjeld (el. § 40).

Ektefellene har gjensidig plikt til å dekke utgifter til felles hushold og andre felles behov (el. § 38).

Begrepsmessig kan man inndelegge eiendelene i den ekteskapelige formuesordningen inn i *felles-eiendeler* (likedelingsmidler), *skjevdelingsmidler*, *særeie*midler.

I el. kap. 12 og al. kap. 3 benyttes begrepet *felleseie*. Dette begrepet ”henger igjen” fra den nå opphevede lov om ektefelles formuesforhold av 20. mai 1927 nr. 1 (heretter ektefelleloven av 1927) § 11 første ledd, hvor det het ”Det som hver av ektefellene eier ved inngåelsen av ekteskapet eller senere erhverver, blir felleseie, for såvidt det ikke ved lov eller på lovlig måte er gjort til særeie”.

³⁴ NOU 2014:1 kap. 4.6

³⁵ NOU 2014:1 kap. 4.6

Felleseie betyr ikke at ektefellene eier midler i sameie med lik halvpart, slik man lett kan assosiere med begrepet. Felleseie er et begrep som forteller hvordan midler skal fordeles ved ekteskapets oppløsning. Felleseiemidler skal deles likt mellom ektefellene etter at hver av ektefellene har trukket fra sin gjeld i sin andel av felleseiemidlene, jfr. el. § 58. Felleseiemidler kan således enten være eneeide midler eller midler i sameie mellom ektefellene. Sameie kan bygge på avtale mellom ektefellene. Det følger av el. § 31 annet ledd at ”Eiendeler som erverves av begge ektefellene, blir sameie mellom dem”. Som hovedregel gjelder sameieloven³⁶ for slike eiendeler. I bestemmelsens tredje ledd er det fastslått at ektefelles arbeid i hjemmet skal tillegges vekt ved ”vurderingen av hvem som har ervervet eiendeler som har tjent til ektefellenes felles personlige bruk, som felles bolig og vanlig innbo ...”

Skjevdelingsmidler er verdien av eiendeler en ektefelle kan kreve bli holdt utenfor deling, jfr. el. § 59 første ledd. Dette er en verdiregel, se avsnittet nedenfor. Også i ektefelleloven av 1927 var det en skjevdelingsregel i lovens § 54, men den kunne bare anvendes i helt spesielle tilfeller.

Skjevdelingsmidler er definert som verdien « av formue som klart kan føres tilbake til midler som en ektefelle hadde da ekteskapet ble inngått eller senere har ervervet ved arv, eller ved gave fra andre enn ektefellen », jfr. el. § 59 første ledd. Ordlyden i bestemmelsen omhandler i utgangspunktet eneeide midler, men det må antas at også skjevdelingsmidler kan være sameiemidler. For eksempel kan ektefellen ha eid boligen da ekteskapet ble inngått, og senere har ektefellen ved gave fått en andel av boligens verdi. En slik gaveoverføring må skje ved ektepakt for å være gyldig, jfr. el. § 50. I et slikt tilfelle vil det være verdien av ektefellens andel av boligverdien som er skjevdelingsmidler, mens verdien av andelen som den ene ektefellen har fått av den andre, er felleseiemidler, forutsatt at ektefellene ikke har avtalt at andelen skal være særeie.

Etter el. § 59 annet ledd kan retten til skjevdeling helt eller delvis falle bort dersom resultatet vil bli ”åpenbart urimelig”. Dette er en snever unntaksregel, som kan være aktuell å benytte ”der ekteskapet har vært langvarig og den andre ektefellen vil komme i en vanskelig økonomisk stilling etter oppløsningen av ekteskapet”.³⁷

I el. § 59 tredje ledd er det åpnet for at en ektefelle kan gis rett til å holde utenfor deling helt eller delvis verdien av felleseie ”dersom sterke grunner taler for det”. Dette er også en snever unntaksregel. I innstillingen til ny ekteskapslov nevnes som eksempel et tilfelle hvor den

³⁶ Lov om sameie av 18. juni 1965 nr. 6, heretter sameieloven.

³⁷ Jfr. Ot.prp.nr.28 (1990-1991) s. 122. Se også Rt. 1990.177.

minst bemidlede ektefelle arver eller får i gave et betydelig beløp, som kan kreves skjevdelt. Dersom den annen ektefelle ved sin innsats under ekteskapet har brakt inn betydelige verdier og har en vesentlig større rådighetsdel enn den andre, kan det være urimelig at den ene skal kunne holde arve- eller gavebeløpet utenfor, og samtidig få halvparten av den andre ektefelles midler.³⁸

Særeiemidler er eiendeler som ektefellene gjennom ektepakt har avtalt skal holdes utenfor deling, jfr. el. § 42. Formkravene til ektepakt er nedfelt i el. § 54. Tredjepart (giver eller arvelater) kan stille som betingelse at gaven eller arven blir mottagerens særeie, jfr. el. § 48. For at ektepakt som overfører eiendeler mellom ektefellene skal få rettsvern mot ektefellenes kreditorer, må den være tinglyst, jfr. §§ 48 og 55.

7.2 Samboerforhold

Den økonomiske ordningen i samboerforhold er ikke særskilt regulert, og bygger på alminnelige formuerettslige prinsipper. Eiendelene vil derfor enten være den ene samboers eneie, eller være sameie mellom samboerne.

Som eneier har samboeren fri disposisjonsrett over de eneide midlene. Tilsvarende begrensninger på disposisjonsretten som man finner i el. §§ 32 og 33, gjelder ikke i samboerforhold. Eiendeler som samboerne anskaffer i fellesskap ved hvert sitt økonomiske bidrag, blir normalt sameie, med mindre annet er avtalt. Sameieandelenes størrelse bestemmes i utgangspunktet av avtale samboerne i mellom, eller de følger av størrelsen på hver av partenes økonomiske bidrag til anskaffelsen. Sameiet mellom samboerne reguleres av sameieloven. Etter sameieloven § 10 har en sameier rett til å avhende sin andel helt eller delvis til hvem han vil, og har rett til å kreve sameiet oppløst etter varsel med rimelig frist, jfr. sameieloven § 15. Samboerne bærer selv ansvaret for sin egen gjeld, og kan belåne sameieandelen i fellesbolig uten samtykke fra den annen sameiende samboer.

Samboerne har ingen plikter til å bidra til felles husholdning og andre fellesbehov tilsvarende det ektefeller har etter el. § 38.

³⁸ NOU 1987:30 s. 80

8. Fastsettelse av eierskap i boligformuen i samboerforhold og i ekteskap

8.1 Betydning av å fastsette eierforholdet

Når en *samboer* dør må eierforholdene mellom samboerne bringes på rene. Siden oppgjøret skal skje etter eiendomsgrensene, blir det helt sentrale å fastsette hvem som eier hva, og størrelsen på andel i eiendeler som er sameie. Fordelingen av boligformuen basert på eiendomsgrensene blir det helt sentrale i oppgjøret mellom avdødes dødsbo og gjenlevende.

Når en *ektefelle* dør har eierforholdene liten betydning, med mindre boligen er skjevelingsmidler eller særeiemidler. Dersom dette er tilfelle, må verdien av den andel ektefellen(e) kan holde utenfor likedeling, fastslås. Ektefellene kan for eksempel ved ektepakt ha avtalt at alt de eier og senere erverver skal være unntatt fra deling (fullstendig særeie). I et slikt tilfelle må oppgjøret skje etter eiendomsgrensene, på samme måte som i samboerforhold.

Er boligen felleseiemidler, skal verdien av boligen etter fradrag av gjeld, jfr. el § 58, deles likt.

Fordelingen mellom avdødes dødsbo og gjenlevende skal skje etter el. kap. 12, jfr. el § 77. El. kap. 12 gjelder deling av formuen mellom ektefellene ved separasjon og skilsmisse. I tillegg til kap. 12, gjelder el. § 46 annet ledd tilsvarende. El. § 46 annet ledd gjelder omgjøring eller lemping av avtaler ektefellene har inngått om formuesordningen, dersom «avtalen vil virke urimelig overfor en av partene». Med andre ord blir (verdien av) de eiendelene som den avdøde ektefelle ville ha beholdt etter et skifte, som følge av separasjon eller skilsmisse, avdødes dødsbo. Deretter deles verdiene mellom avdødes arvinger.

For både ektefeller og samboere vedblir det partene eide før inngåelse av ekteskapet eller samboerforholdet å være den enkelte ektefelles eller samboers eiendom. For ektefeller følger det av el. § 31. For samboere gjelder dette ut fra alminnelige formuerettslige prinsipper. Verken inngåelse av ekteskap eller samboerforhold innebærer noen endring i eierforhold, med mindre dette er avtalt mellom partene, jfr. Rt. 1978.1352, hvor det uttales:

“Utgangspunktet må nemlig være at de verdier de samlevende brakte med seg inn i samlivet forble eneeie, idet selve samlivet i seg selv ikke medførte noe sameie mellom partene. Skulle verdiene gå over til å bli sameie, må det således foreligge et særlig rettsstiftende moment. Rettsstillingen er her den samme mellom samboende uten vigsel som mellom ektefeller, hvor lovens ordning er at hver av ektefellene selv hvor

formuesforholdet er ordnet som felleseie, fortsatt eier sine gjenstander alene”.³⁹

For eiendeler som anskaffes i fellesskap mens ekteskapet eller samboerforholdet består, er forholdet annerledes. Det er nedfelt i el. § 31 annet ledd at eiendeler som ektefellene anskaffer i fellesskap, blir sameie. I samboerforhold vil etablering av sameie i utgangspunktet måtte bero på avtale, enten uttrykkelig eller stilltiende. Det følger imidlertid av rettspraksis at sameie også kan stiftes uten at det legges en avtalekonstruksjon til grunn, se nedenfor.

Sett fra en økonomisk synsvinkel kan det være mer lønnsomt at medvirkning til ervervet av boligen gir en eierandel, enn kun et krav på vederlag. Et enkelt eksempel illustrerer dette. Boligens verdi var ved ervervet 1 000 000 kr, hvorav den enes bidrag verdsettes til 200 000 kr. Det gir en eierandel på 20 pst. Dersom boligen over en periode på 10 år, stiger i verdi til 3 000 000 kr, er andelen verdt 600 000 kr. Dersom medvirkningen til boligervervet «bare» gir rett til vederlag, vil bestemmelsene om vederlag i hhv ekteskapsforhold og de ulovfestede bestemmelsene i samboerforhold sette grensene for størrelsen på vederlaget. For samboere ser det ut til at den øvre grense for vederlaget er størrelsen på bidraget, i dette eksemplet 200 000 kr. Se nærmere om dette i pkt 9.2.

8.2 Stiftelse av sameie i ekteskap og i samboerforhold

I el. § 31 annet ledd er det fastsatt at eiendeler som erverves av ektefeller i fellesskap, blir sameie etter sameielovens regler. Av el. 31 tredje ledd fremgår det at det skal legges vekt på en ektefelles arbeid i hjemmet ”ved vurderingen av hvem som har ervervet eiendeler som har tjent til ektefellenes felles personlige bruk, som felles bolig og vanlig innbo....”. Ervervsgrunnlaget ”hjemmearbeid» ble opprinnelig utviklet gjennom rettspraksis i Husmørsdommen, Rt. 1975.220, og er senere lovfestet. Formålet var å sikre hjemmевærende hustruer.

Eierforholdet bestemmes i utgangspunktet av ektefellenes direkte bidrag ved anskaffelsen. Men også indirekte bidrag har betydning. Indirekte bidrag i form av hjemmearbeid er lovfestet, men også dekning av forbruksutgifter kan være ervervsgrunnlag. Dette stiftelsesgrunnlaget gjelder kun eiendeler som har tjent til ”ektefellenes felles personlige bruk”, jfr. el. § 31 tredje ledd. Det utelukker at sameie kan stiftes i for eksempel næringsvirksomhet etter dette stiftelsesgrunnlaget, selv om næringsvirksomheten tjener som felles livsgrunnlag for ektefellene. Felles ”personlig bruk” passer ikke for slik virksomhet.⁴⁰

³⁹ Rt. 1978.1352 s. 1358

⁴⁰ Ot.Prp.nr.28 (1990-1991) s. 104

Hvem som formelt står som eier er nødvendigvis ikke avgjørende for eierforholdet. Det er de reelle eierforholdene som er avgjørende.

I følge forarbeidene til el. § 31 tredje ledd og rettspraksis (Rt. 1980.1403 og Rt. 1982.1269) skal det kreves «noe mer» innsats for å stifte sameie i særeiemidler enn i felleseiemidler. Høyesterett uttalte i Rt. 1980.1403 s. 1410:

”Jeg antar dog at det må noe mer til for å fastslå sameie når partene har opprettet ektepakt. For det første må - som nevnt - det rent formelle tillegges større vekt når partene har særeie enn når de har felleseie. Men heller ikke i særeieforhold kan det være avgjørende at eiendommen er anskaffet i den ene ektefelles navn. For det annet må det få betydning at etablering av sameie har en ganske annen rekkevidde i særeieforhold enn i felleseieforhold. Når partene har felleseie, vil sameie i første rekke ha betydning for retten til å få eiendommen utlagt på skifte. Ektefellene skal likevel dele likt. I særeieforhold innebærer etablering av sameie en deling av verdier som ellers ikke skal deles. Jeg antar derfor at det må vises større varsomhet med å fastslå sameie i disse forhold. På den annen side ser jeg det slik at spørsmålet om felles erverv av felles bolig må stå i en særstilling når omstendighetene i forbindelse med ervervet skal vurderes».

Sverdrup kritiserer begrunnelsen for avgjørelsen. Hun antar blant annet at ektefelle ved opprettelse av særeiet neppe kan ha tenkt gjennom at avtalen eventuelt skal stenge for at den andre ved sine bidrag kan oppnå sameieandel. Derfor må man være nøye med å undersøke hva som var partenes forutsetninger da avtalen ble inngått. Hun mener at dommen (også Rt. 1982.1269) må ses i lys av at Høyesterett hadde møtt kritikk for *husmorsdommen*, fordi Høyesterett hadde beveget seg inn på et området som burde være forbeholdt lovgiverne. Hun skriver:

”I dag er vi inne i roligere farvann; husmorsregelen har virket i mange år og har vunnet allmenn oppslutning. Det er derfor grunn til å se noe mer nyansert på spørsmålet”.⁴¹

El. § 31 annet ledd kan ikke anvendes analogisk i samboerforhold. Men i teori og rettspraksis er det sikker rett at sameie i eiendeler som tjener til felles bruk, for eksempel bolig, kan stiftes etter samme prinsipper som i ekteskapsforhold.

Fremstillingen nedenfor gjelder derfor både for stiftelse av sameie i ekteskap og i samboerforhold.

⁴¹ Sverdrup s. 317

Sverdrup deler inn i tre typiske stiftelsesgrunnlag for sameie: *Avtale mellom partene, partenes ervervsbidrag og bestemmelser fra tredjemann*.⁴²

Dersom sameie er stiftet basert på *avtale mellom partene* eller basert på *bestemmelser fra tredjemann*, vil eierforhold/sameieandeler normalt være dokumenterbare. I slike tilfeller vil en tolkning av avtalen mellom samboerne eller gaveløftet/testamentet fra tredjemann være avgjørende for sameieandelene.

Partenes ervervsbidrag som stiftelsesgrunnlaget for sameie gjelder først og fremst eiendeler som partene har ervervet mens samlivet består.

Det grunnleggende utgangspunktet er at den eller de som har ytet de direkte bidrag til anskaffelsen blir eier(e), dersom det ikke er inngått avtale om noe annet. Direkte bidrag trenger nødvendigvis ikke være innskudd av egenkapital ved anskaffelsen. Det kan også være senere avdragsbetaling på belånt bolig. Eierandelene fastsettes da etter størrelsene på bidragene.

Indirekte bidrag kan gi medeierskap på visse forutsetninger. Med indirekte bidrag siktes det til to situasjoner: Arbeid i hjemmet og betaling av forbruksutgifter.⁴³ ”Tanken er at den ene – ved å påta seg mer enn sin del av husarbeidet eller forbruksutgiftene – frigjør tid eller kapital for den andre, som kommer anskaffelsen til gode”.⁴⁴

For at indirekte bidrag i form av hjemmearbeid skal kunne betraktes som et stiftelsesgrunnlag, er det et grunnleggende vilkår at det indirekte bidraget har medvirket til ervervet og at ervervet er et fellesprosjekt for partene. Høyesterett i Rt. 1983.1146 uttaler om dette:

”Det er videre fastslått at det må vurderes konkret om arbeidet i hjemmet - her supplert med et utstrakt arbeid utenfor hjemmet - etter art og omfang må sies å ha medvirket til anskaffelse av eiendommen”.⁴⁵

Graden av medvirkning står altså helt sentralt ved vurderingen om det er stiftet et sameie.

At betaling av forbruksutgifter i ekteskapsforhold kan være rettsgrunnlag for stiftelse av sameie, følger ikke av lovgivningen. I el. § 31 tredje ledd er det kun hjemmearbeid som er nevnt som stiftelsesgrunnlag for eiendeler til personlig bruk (bolig og innbo). Det ulovfestede

⁴² Sverdrup s. 11

⁴³ Sverdrup Jussens venner 2000 s 258

⁴⁴ Sverdrup Jussens venner 2000 s 258

⁴⁵ Rt. 1983.1146 s. 1150

erhvervsgrunnlaget "betaling av forbruksutgifter" er utviklet i rettspraksis.⁴⁶ Grunnen til lovfesting av ervervsgrunnlaget "hjemmearbeid" er at dette grunnlaget ikke er åpenbart. Derfor utelukker ikke tredje ledd andre stiftelsesgrunnlag for sameie.

Jeg har ikke funnet dommer hvor betaling av forbruksutgifter *alene* har gitt grunnlag for å stifte sameie. I rettsavgjørelser er dette grunnlaget anvendt i kombinasjon med hjemmearbeid og/eller direkte bidrag til anskaffelsen.

Tanken bak ervervsgrunnlaget "betaling av forbruksutgifter", er at den som betaler en større del av felles forbruksutgifter enn den andre, dermed frigjør kapital for den andre. Sverdrup mener dette er tilfelle når en samboer bruker en større *prosentvis andel* av sin inntekt til å betale forbruksutgifter.⁴⁷ Legges dette synspunktet til grunn, kan den ene samboers bidrag til betaling av forbruksutgifter være mindre enn halvparten, og likevel sies å frigjøre kapital for den andre. Sverdrup bruker som eksempel et tilfelle hvor hele kvinnens inntekt på 150 000 kr har gått til dekning av fellesutgifter, mens mannens inntekt på 300 000 kr også har gått til kjøp av bolig. I dette tilfelle mener Sverdrup at kvinnen har bidratt til 1/3 av anskaffelsessummen. Dersom hun i tillegg har bidratt med *mer* husarbeid og omsorg for barna enn mannen, vil dette kunne utligne inntektsforskjellen og dermed gi likt bidrag til anskaffelsessummen.

Høyesterett uttalte i Rt. 2011.1168 at den ene samboeren måtte bidra med mer enn halvparten av forbruksutgiftene før det var snakk om en fordel for den andre, i form av berikelse eller besparelse.⁴⁸ Uttalelsen gjaldt utmåling av vederlag, se under pkt. 9.2, men det kan spørres om uttalelsen også vil bli anvendt ved sameiestiftelse med grunnlag i det omtalte stiftelsesgrunnlaget. Etter mitt syn er det det sannsynlig at Høyesterett vil legge samme synspunkt til grunn ved vurderingen av om betaling av forbruksutgifter kan være et rettsstiftende moment. Det betyr at en samboer må betale mer enn halvparten av forbruksutgiftene før det kan sies at samboeren frigjør kapital for den andre, som kan investeres i boligen.

Ut fra tallene Sverdrup bruker i eksempelet (totalt 450 000 kr fordelt på 300 000 kr på mannen og 150 000 kr på kvinnen), vil kvinnens bidrag etter Høyesteretts avgjørelse, jfr. avsnittet over, *kun* komme i betraktning dersom paret samlet har forbruksutgifter *på mindre enn 300 000 kr*. Størrelsen på frigitt kapital hos den andre vil altså være hennes inntekt minus halvparten av det samlede forbruket. Er forbruket 200 000 kr, vil hennes bidrag være 50 000 kr. Hun dekker ved å bruke hele sin inntekt på 150 000 kr mer enn halvparten av forbruksut-

⁴⁶ Se bl.a. Rt. 1977.553, Rt. 1979.1463, Rt. 1978.1352, Rt. 1984.497

⁴⁷ Sverdrup s. 267

⁴⁸ Rt. 2011.1168 avsnitt 30

giftene, mens mannens besparelse er på 50 000 kr, som han kan bruke på investering i boligen. Gitt at alt av parets gjenværende inntekter på 250 000 kr etter dekning av forbruksutgifter går med til boligen, vil hennes bidrag være 50 000 kr av 250 000, dvs. en femtedel. Dersom forbruksutgiften er på 150 000 og resten av parets samlede inntekter, dekker utgifter til boliganskaffelsen, vil hennes bidrag være en fjerdedel.

Eksemplet viser at anvendelsen av evne- eller halvpartsprinsippet kan gi relativt store utslag ved fastsettelse av sameiebrøken for fellesbolig. Konsekvensen av halvpartsprinsippet kan bli at en samboer ikke blir medeier i fellesbolig, fordi inntekten ikke er høy nok til å dekke halvparten av parets forbruk.

I dommen, Rt. 2011.1168, avviser ikke Høyesterett at evneprinsippet kan gjelde i ekteskapsforhold. Om dette uttales:

”Denne tenkningen kunne, etter mitt syn, kanskje være aktuell for ektefeller, som har en gjensidig underholdsplikt blant annet ut fra økonomisk evne”.⁴⁹

Dersom evneprinsippet kan legges til grunn i ekteskap, vil altså resultatet i eksemplet til Sverdrup (1/3 eierandel når forholdet mellom inntektene er 1:3), kun synes å være aktuell ved etablering av sameie mellom ektefeller.

8.3 Andelsstørrelse

Utgangspunktet er at man må starte med å se på partenes direkte bidrag i form av kapital ved anskaffelsen av boligen. Dersom mannen for eksempel skyter inn 75 pst av kjøpesummen og kvinnen resten, eier mannen i utgangspunktet tre fjerdedeler av boligverdien, med mindre det er avtalt at ulikt kapitalinnskudd vil gi lik eierandel eller en annen brøk enn forholdet mellom kapitalinnskuddene tilsier. Ikke et hvert bidrag vil kunne gi eierandel, jfr. Rt. 1984.497.⁵⁰

I Ekteskapslovutvalgets utredning er det lagt til grunn at en ektefelle kan bli medeier i en bolig på et senere tidspunkt enn da ervervet skjedde, og at eierandelen kan øke i den perioden boliglån blir nedbetalt. Etter utvalgets syn må sameiespørsmålet vurderes på det tidspunkt det blir aktuelt, dvs. ved opphør av ekteskapet (eller hvis en av ektefellenes kreditor vil ta beslag i eiendommen). Utvalget viser til at den retrospektive vurderingsmåte har vært anvendt i retts-

⁴⁹ Rt. 2011.1168 avsnitt 30

⁵⁰ I dommen hadde kvinnen betalt ca. 4 pst av anskaffelsesbeløpet. Hun hadde også utført noe egeninnsats, som retten ikke la særlig vekt på.

praksis. Den samme retrospektive betraktningssmåte anvendes også ved vurdering av sameie-spørsmål i samboerforhold.⁵¹

Sameielovens § 2 første ledd har en presumpsjonsregel om like eierandeler. Utvalget viser til denne bestemmelsen, og presiserer at det ”forutsetter at eiendelene skal tilhøre ektefellene med like andeler med mindre det er grunnlag for noe annet. Like andeler er naturlig ved erverv av vanlig bolig og vanlig innbo da det gjelder erverv foretatt under det fellesskap som ekteskapet innebærer, og gjennom innsats som kan være av meget forskjellig art. Utvalget mener at den ektefelle som påstår ulike eierandeler, må godtgjøre at det er grunnlag for dette...”.⁵² Utvalgets uttalelse er knyttet til hvordan eierstørrelsen på felleseiemidler skal fastlegges, men legger til at det følger av rettspraksis at lik andel også legges til grunn hvor ektefellene har særeie, med mindre forholdet klart tilsier noe annet.

I Rt. 1980.1403 s. 1411 uttaler Høyesterett:

”Utgangspunktet er sameielovens § 2, hvorefter partene eier gjenstanden med like deler hvis det ikke er grunnlag for en annen fordeling. I et tilfelle som det foreliggende er det vanskelig å foreta en nøyaktig vurdering av om den ene eller annen av ektefellene har ytet den største innsats. Det dreier seg om vanskelig sammenlignbare former for innsats, hans yrkesarbeid, hennes arbeid i hjemmet. Dette trekker i retning av en likedeling. Særlig i betraktning av A's investering av arvemidler er jeg likevel blitt stående ved at det ikke er tilstrekkelig grunnlag for å fravike den fordeling med 60% på ham og 40% på henne som lagmannsretten er kommet til”.

Høyesterett legger altså vekt på at A investerte arvemidler i eiendommen, altså midler som A kunne unnta fra deling, jfr. el. § 59. Sverdrup skriver om dette: ”I praksis vil det særlig være tilfeller hvor den ene har skutt inn midler som stammer fra *arv, gave eller midler som skriver seg fra før samlivet* som kan danne grunnlaget for å fravike likedelingspresumpsjonen”.⁵³ Dette utgangspunktet synes helt klart å være tilfelle i ekteskapsforhold, men spørsmålet blir om domstolene lettere vil avvike fra utgangspunktet i samboerforhold.

En lagmannsrettsdom fra 2013, LB-2013-15381, er eksempel på en domsavgjørelse som kommer frem til klart avvik fra like eierandeler. Samboerparet hadde ervervet en leilighet med total kostpris på 2 363 697 kr, hvorav B hadde bidratt med 615 000 kr. Lagmannsretten fant ikke grunnlag for at noen partene hadde ytt større indirekte bidrag til ervervet i form av

⁵¹ NOU 1987: 30 s. 102

⁵² NOU 1987:30 s. 102

⁵³ Sverdrup Jussens venner 2000 s 271

arbeid i hjemmet eller betaling av forbruksutgifter. Det ble også vist til at samboerparet i stor grad hadde adskilt økonomi. Dermed ble det bare de direkte økonomiske bidragene til ervervet av leiligheten og oppusning av denne, som ble tatt i betraktning. Lagmannsretten fastsatte da størrelsen på eierandelene nøyaktig ut fra bidragene, hhv 74 pst og 26 pst. Etter lagmannsrettens vurdering var forskjellen mellom partenes økonomiske bidrag så stor at dette ga grunnlag for å fravike presumsjonen om likedeling i sameielovens § 2.

Denne dommen gir etter min oppfatning ikke holdepunkter for at det skal mindre til å fravike utgangspunktet om lik eierandel i sameie i samboerforhold enn i ekteskapsforhold. Samboerforholdet var for øvrig svært kortvarig i denne saken, bare to år.

8.4 Delkonklusjon

Ut fra teori og rettspraksis er det vanskelig å se at det er forskjell mellom ektefeller og samboere når det gjelder stiftelse av sameie, enten stiftelsesgrunnlaget er basert på bestemmelsen i el. § 31 for ektefeller, eller de ulovfestede regler for samboere.

Det er en mulig forskjell ved vurderingen av betydningen av partenes indirekte bidrag, i form av betaling av forbruksutgifter, ved fastsettelsen av sameiebrøken. *Dersom* evneprinsippet gjelder i ekteskap og halvpartprinsippet gjelder i samboerforhold, kan det bli store forskjeller. Hvis betaling av forbruksutgifter er eneste stiftelsesgrunnlag, vil en samboer kunne ende opp med ingen eierandel, dersom samboeren ikke har høy nok inntekt til å dekke mer enn halvparten av forbruksutgiftene. For en ektefelle vil det kun være nødvendig å bruke like stor andel av sin inntekt til dekning av forbruksutgifter som den andre ektefellen.

9. Fordeling av verdistigning av bolig - vederlagskrav

Vederlagskrav i samboerforhold blir gjerne et sekundært krav i de tilfeller hvor medeierskap ikke blir resultatet. Reglene for vederlagskrav som gjelder mellom ektefeller, kan ikke anvendes i samboerforhold, jfr. Rt. 2011.1168.

9.1 Ekteskap

I el. har man to typer regler om vederlagskrav knyttet til verdiøkning av særeiemidler. El. § 63 gjelder der hvor en ektefelle har brukt av felleseiemidler til å øke verdien av sine særeiemidler. Ektefellen har for eksempel brukt sin lønn (felleseiemidler) eller solgt aktiver som er felleseiemidler, og brukt beløpet til å nedbetale lån på bolig som er særeie, og dermed økt boligformuen, som skal holdes utenfor deling. I et slikt tilfelle har den annen ektefelle rett til å «kreve» vederlag. Hensikten bak denne regelen, er å sikre at den ene ektefellen ikke beriker

seg selv på bekostning av den annen ved å redusere de midler som skal være gjenstand for likedeling. Vederlagskravet fastsettes da til et beløp, som gir vedkommende samme stilling på skiftet som om verdioverførselen ikke hadde funnet sted. I praksis betyr dette at ektefellen kan kreve tilbake halvparten av de felleseiemidlene som er brukt, jfr. Rt. 2000.998.

En tilsvarende vederlagsbestemmelse gjelder ikke for samboerforhold, fordi det ikke finnes felleseiemidler. En samboer kan bruke egne midler til å øke verdien av sine eneeide midler, for eksempel bolig, uten at *det i seg selv* gir rett for den andre samboer til å kreve vederlag ved et fremtidig oppgjør.

El. § 73 gjelder det tilfelle at en ektefelle «i vesentlig grad» har bidratt på til å øke den andre ektefelles særeiemidler. Bidraget kan være både av økonomisk og ikke-økonomisk karakter, for eksempel «bidrag til familiens underhold, arbeid eller på annen måte...». Vesentligkriteriet er knyttet til ektefellens bidrag, ikke til om særeie har økt vesentlig i verdi. Bestemmelsen er en «kan»-regel i den forstand at det er en skjønnsmessig vurdering som legges til grunn for avgjørelsen om vederlag. Situasjonen som reguleres i bestemmelsen har klare likhetstrekk i samboerforhold, hvor den ene samboer på samme måte bidrar til å øke verdien på den andre samboers eneeide eiendeler, for eksempel bolig.

I Rt. 2003.1127 ble det fastsatt at den ytre ramme for vederlagskrav etter el. § 73 er den *samlende verdøkning*. Saken gjaldt vederlagskrav for bidrag mannen mente hadde medvirket til å øke verdien av ektefellens særeie (fritidseiendom). Høyesterett tok her utgangspunkt i de midler mannen hadde belastet sin rådighetsdel av felleseiet, og tilført ektefellens særeie. Dernest at investeringene og utleggene hadde bidratt til en verdistigning ut over det nominelle beløp, blant annet gjennom inflasjonsgevinst. Av en verdistigning på 4 450 000 kr, kunne mellom 1,8 og 1,9 mill. kr tilskrives mannen bidrag. Ved skjønnnet over hvor høyt vederlaget skulle settes, tok Høyesterett i betraktning at de beløpene som mannen har ytet, er fra midler som ellers ville være felleseie. Ut fra dette kom Høyesterett til at halvparten av 1,9 mill. kroner var utgangspunktet for fastsettelsen av vederlaget. Ved den skjønnsmessige vurderingen kom Høyesterett til at det beløp lagmannsretten hadde tilkjent mannen (800 000 kr) ikke burde endres.

9.2 Samboerforhold

De domstolskapte reglene om vederlagskrav *i samboerforhold* er basert på alminnelige berikelses- og restitusjonsprinsipper.

Høyesterett uttalte i Rt. 1984.497: ”Etter mitt syn må det imidlertid ved oppløsning av samboerforhold være rom for vederlagskrav basert på alminnelige berikelses- og restitusjonsprin-

sipper og på rimelighetsbetraktninger”. I Rt. 2000.1098, (Stell- og pleiedommen) ble det slått fast at ”alminnelige berikelses- og restitusjonsprinsipper” kan gi vederlagskrav for en samboer som har bidratt med stell og pleie av den andre samboer. Førstvoterende uttalte at vederlag ikke skal kunne gis ved rimelighetsbetraktninger alene, og at berikelse og rimelighet var kumulative vilkår. Om begrepet berikelse uttalte Høyesterett:

”I tråd med de regler som gjelder for vederlagskrav mellom ektefeller, og med den rettssetning som kom til uttrykk i dommen fra 1984, må det kreves at samboers innsats har tilført den annen samboer en økonomisk fordel. Den økonomiske fordel vil det normalt være naturlig å se som en berikelse eller en besparelse”.⁵⁴

Vederlaget for innsatsen kan bare kreves så langt det er rimelig.

Det følger av rettspraksis at det stilles krav til størrelsen på berikelsen eller besparelsen. I Stell- og pleiedommen uttaler Høyesterett: «Normalt vil et vederlag bare kunne tilkjennes i de tilfeller *den økonomiske fordel ikke er uvesentlig*»⁵⁵ (min uthevning). I Rt. 2011.1168 uttaler Høyesterett at det i praksis er ”et grunnvilkår for vederlag at den ene samboeren under samlivet har tilført den andre *en betydelig økonomisk fordel, i form av berikelse eller besparelse*»⁵⁶ (min uthevning). Språklig sett er det forskjell mellom ikke-uvesentlig og betydelig. Det er uklart om Høyesterett med dette skjerper vilkåret for å få tilkjent vederlag.⁵⁷

I Rt. 1984.497 ble vederlagskrav avvist med den begrunnelse at en samboers tilskudd på 13 000 kr til betaling av byggekostnader ikke kunne anses som et vesentlig tilskudd. (Den andre samboeren hadde betalt kostnader på 220 000 kr og tomten verdt 60 000 kr var tilført av han). For samboerens arbeidsinnsats på boligen kunne det ikke bli spørsmål om vederlag: ”Innsatsen skjedde i felles interesse, og det er tvilsomt om det foreligger berikelse, siden den ankende part må antas å ville ha utført arbeidet selv, dersom han ikke hadde fått bistand”.⁵⁸

I to dommer, henholdsvis Rt. 2011.1168 og Rt. 2011.1176, har Høyesterett tatt stilling til flere prinsipielle spørsmål knyttet til betingelsene for tilkjenning av vederlag og utmålingen. (De to dommene ble avsagt i sammenheng samme dag).

⁵⁴ Rt. 2000.1089 s. 1094

⁵⁵ Rt. 2000.1089 s. 1095

⁵⁶ Rt. 2011.1168 avsnitt 29

⁵⁷ Sverdrup FAB 2011 s 328

⁵⁸ Rt. 1984.497 s. 504

Den første saken dreide seg om avtale om oppgjøret ved brudd i et samboerforhold som hadde vart i 16 år. Paret hadde to felles barn. Da samboerforholdet startet, eide mannen en bolig som var verdt 900 000 kr, men som var belånt med 850 000 kr. Kvinnen var ubemidlet. I løpet av samlivet nedbetalte mannen hele boliglånet, mens kvinnens inntekt gikk til dekning av familiens forbruk. Kvinnen var hjemmeværende i 5 år mens barna var små, og hun stod da for hus- og omsorgsarbeid. Periodevis hadde hun inntekt som var det doble av mannens inntekt, mens i andre perioder var hun i deltidsjobb eller arbeidssøkende. Mannen var i begynnelsen av samboerforholdet i et arbeidsforhold, men etter 4 år sluttet han i det nevnte arbeid, for å starte opp et eget firma. Da samboerforholdet tok slutt hadde mannen opparbeidet seg en formue på 5 millioner kroner, som i det vesentligste var verdien av boligen. Kvinnens krav var at oppgjørsavtalen måtte lempes etter avtalelovens⁵⁹ § 36. Kvinnen hevdet som grunnlag for sitt krav at hun i hele perioden brukte det aller meste av sin inntekt til familiens underhold, og at det var hun som tok seg av hjemmet og barna. Hun var i lange perioder hjemmeværende eller jobbet i redusert stilling. På denne måten frigjorde hun tid og ressurser for mannen, som han brukte til å bygge opp egen formue. Mannen hevdet på sin side at han selv hadde dekket alle utgiftene knyttet til boligen som han eide da paret flyttet inn, og at samboeren hadde nytt godt av fri bolig gjennom 16 år. Hun fikk ikke medhold i at avtalen kunne lempes. I vurderingen av lempingsspørsmålet tok Høyesterett stilling til hva kvinnen ville hatt krav på dersom avtalen ikke hadde vært inngått, og kom fram til at vederlaget maksimalt kunne vært 200 000 kr, hvilket var et lavere vederlag enn hva lagmannsretten var kommet til (500 000 kr).

Høyesterett uttalte videre i dommen, Rt. 2011.1168, at den økonomiske fordelingen i form av berikelse eller besparelse «vil også være bestemmende for det *maksimale* omfanget av vederlagskravet».⁶⁰ Det betyr i praksis at man må beregne fordelens størrelse, og at det er denne som skal tilbakeføres i form av vederlag. Dette er et prinsipp som naturlig følger av at vederlagskrav i samboerforhold er basert på alminnelige berikelses- og restitusjonsprinsipper. Restitusjon av berikelse betyr i juridisk sammenheng å tilbakeføre en økonomisk fordel slik at den berikede blir stilt som om verdioverføringen ikke hadde funnet sted.⁶¹

Høyesterett slår videre fast i dommen, Rt. 2011.1168 (avsnitt 31) at det ikke er tilstrekkelig til å begrunne et restitusjonskrav at den ene samboeren har fått en betydelig berikelse eller besparelse som følge av bidrag fra den andre. Det uttales: »Tvert imot vil man i mangel på avtale – måtte bygge på at samboere yter til livsfellesskapet *uten* at det blir spørsmål om å jevne ut eventuelle mellomværende når samboerforholdet en gang tar slutt, ved samlivsbrudd eller ved død.» Videre slår Høyesterett fast at vederlag bare kan tilkjennes «dersom - og så langt - også

⁵⁹ Avtaleloven av 31. mai 1918 nr. 4

⁶⁰ Rt.2011.1168 avsnitt 29

⁶¹ Sverdrup s. 254

*rimelighetshensyn samlet sett krever at det skjer en korreksjon i form av vederlag».*⁶² Ved en slik rimelighetsvurdering ”vil det totale bildet av parenes økonomiske anliggender under samlivet være utgangspunktet. En rekke forhold vil være av betydning ved rimelighetsvurderingen, blant annet partenes forutsetninger, bidragets art og omfang, samlivets varighet og partenes økonomiske stilling”.⁶³

I dommen Rt. 2011.1168 slår Høyesterett fast at det er det såkalte halvpartprinsippet, og ikke evneprinsippet, som gjelder ved beregningen av om den ene samboer har beriket den andre. Det er først når samboeren har betalt mer enn halvparten av forbruksutgiftene at den andre samboer får en fordel. Dette prinsippet slås også fast i Rt. 2011.1176, hvor kvinnen bidro med mindre enn halvparten av forbruksutgiftene og av den grunn ikke blir tilkjent vederlag.

Sverdrup mener i sin artikkel fra 2011⁶⁴ at Høyesterett i dommen Rt. 2011.1168 har lagt til grunn et annet halvpartsprinsipp enn det hun har beskrevet i sin artikkel fra 2003⁶⁵. I dommen fremkommer det ikke klart om boliglånsrenter og vedlikeholdskostnader er inkludert i familiens felles forbruksutgifter.⁶⁶ Men hun mener at det sluttes av Høyesteretts rimelighetsvurdering av om vederlag kunne tilkjennes, at boliglånsrenter og vedlikeholdskostnader ikke skal medregnes. I den vurderingen uttalte retten at det må tas hensyn til « verdien det hadde for A å kunne bo i Bs hus i 16 år uten å ha egne kostnader knyttet til selve eiendommen ». ⁶⁷ Siden boligen var lånefinansiert da sameieforholdet ble inngått, ville hun ikke bodd « uten å ha egne kostnader knyttet til selve eiendommen »⁶⁸, dersom boliglånsrenter og vedlikeholdskostnader var inkludert i forbruksutgiftene.

9.3 Delkonklusjon

Det skal svært mye til for å få medhold i vederlagskrav i samboerforhold som oppløses ved brudd. Det er mulig det er lettere å få medhold i et slik krav ved oppløsning, som følge av at den ene samboeren dør, jfr. uttalelsen i dommen i Rt. 2011.1168 avsnitt 27. Denne uttalelsen sier imidlertid ikke noe om at vederlaget kan settes høyere i dødsfallstilfeller enn ved opphør som følge av brudd. Hvis betingelsene for å få tilkjent vederlag er oppfylt, vil vederlaget begrenses til bidragets størrelse i begge situasjoner.

⁶² Rt. 2011.1168 avsnitt 32

⁶³ Rt. 2011.1168 avsnitt 32

⁶⁴ Tone Sverdrup, FAB 2011 s. 323-337

⁶⁵ Tone Sverdrup, FAB 2003 s. 249

⁶⁶ Rt. 2011.1168 avsnitt 32

⁶⁷ Rt. 2011.1168 avsnitt 40

⁶⁸ Ibid

10. Fordelingen basert på ulik regulering av formuesforholdet i ekteskap og i samboerforhold ved opphør av ekteskapet eller samboerforholdet

Nedenfor vil jeg gjennomgå eksempler på deling og oppgjør basert på sentrale elementer i reguleringen av formuesforholdet i ekteskap og samboerforhold.

For å illustrere forskjellene bruker jeg et eksempel som bygger på den *økonomiske situasjon*, slik den var i Rt. 2011.1168 (heretter kalt lempingssaken). Jeg forutsetter at hele mannens formue er boligformue, selv om det ikke kommer helt klart frem av dommen.

Tallstørrelsene som blir brukt i eksemplene fremkommer i tabellen nedenfor:

Boligverdi	5 000 000
Kostpris	900 000
Verdistigning	4 100 000
Kostpris	900 000
Belåning	850 000
Egenkapital	50 000
Egenkapitalandel	$50\,000/900\,000 \cdot 100 = 5,55$ pst

10.1 Boligformuen er felleseie

Dersom den økonomiske situasjonen i lempingssaken overført til et ekteskap, hvor mannens formue anses som likedelingsmidler (felleseiemidler), vil mannens formue på 5 mill. kr alene utgjøre ektefellenes samlede formue som skal deles likt, jfr. el. § 58. Ved skiftet som følge av mannens død, vil altså 2,5 mill. kroner gå inn i dødsboet, mens kvinnen beholder 2,5 mill. kr. Kvinnen arver en fjerdedel av midlene i dødsboet, jfr. al. § 4. Hun sitter da igjen med 3 125 000 kr .

Det finnes ikke felleseiemidler i samboerforhold. Den delingen som skjer av felleseiemidler ved skifteoppgjør mellom ektefeller, har ingen parallell i oppgjøret mellom samboere. Ved oppgjøret i samboerforholdet får kvinnen kun 200 000 kr (vederlagskravet).

I arveoppgjøret får kvinnen arv tilsvarende 4G, jfr. al. § 28b (forutsatt at paret har felles barn). Kvinnen sitter igjen med 553 480 kr (200 000 + 4G).

10.2 Boligformuen er eneeie

Skjevdelingsmidler og særeiemidler har klare likhetstrekk ved at dette er midler som holdes utenfor deling ved opphør av ekteskap, jfr. el §§ 59 første ledd og 42 første ledd. Ofte vil det dreie seg om midler som er eiet alene av den ene ektefelle, noe jeg forutsetter i eksemplene. Midlene tilordnes da den ektefelle som har retten til skjevdelingsmidlene eller særeiemidlene. I så måte har slike midler klare likhetstrekk med eneeide midler i samboerforhold, fordi eneeide midler ikke blir gjenstand for deling.

Boligverdien kan endre seg betydelig fra inngåelse av ekteskap/samboerforholdet og frem til oppløsning, som følge av markedsbasert prisstigning. Hvordan den markedsbaserte verdistigning skal fordeles, blir da gjerne et stridsspørsmål.

Etter el. § 59 første ledd kan hver av ektefellene ved skiftet kreve å holde utenfor delingen «verdien av formue som klart kan føres tilbake til midler som en ektefelle hadde da ekteskapet ble inngått eller senere har ervervet ved arv, eller ved gave fra andre enn ektefellen».

Høyesterett har i Rt. 2002.1596 slått fast at skjevdelingskravet ”gjelder den forholdsmessige andel av eiendommens verdi på skjæringstidspunktet som tilsvarer den andelen av eiendommens verdi som ikke var lånefinansiert ved ekteskapets inngåelse”.⁶⁹ Det betyr at man må se hen til boligens verdi ved inngåelsen av ekteskapet og trekke fra gjeld, for dermed å finne den prosentvise egenkapitalverdien i forhold til totalverdien av boligen. Høyesterett⁷⁰ begrunner dette med at en slik løsning er i samsvar med skjevdelingsreglenes formål: ”At en ektefelle skal kunne holde utenfor delingen verdier som kan tilbakeføres til verdier vedkommende brakte inn i ekteskapet”.⁷¹ Videre er argumentasjonen at en annen løsning ”vil gi en uheldig prioritering av ektefeller som bringer belånte gjenstander inn i ekteskapet”.⁷² Ut fra denne

⁶⁹ Rt. 2002.1596 s. 1601

⁷⁰ Førstvoterende i sak Rt. 2002.1596 støtter begrunnelsen til mindretallet i sak Rt. 2001.1434

⁷¹ Rt. 2002.1596 s. 1601

⁷² Ibid

avgjørelsen kan man altså slutte at verdien av en bolig med 100 pst belåning som den ene brakte med seg inn i ekteskapet, ikke vil gi noe skjevdelingskrav.

I lempingssaken var egenkapitalandelen på boligen 5,55 pst da paret ble samboere, se tabellen over. Forutsatt at hele mannens formue på 5 mill. kr var verdien av boligen, ville han kunne holde 5,55 pst av boligformuen (277 500 kr) utenfor deling ifølge ovennevnte dom (dersom paret i stedet hadde vært gift, og betingelsene for skjevdeling for øvrig hadde vært oppfylt). Den resterende verdi av boligen på 4 722 500 kr vil dermed måtte deles likt mellom mannen og kvinnen ved skiftet. Skiftet blir da at mannens dødsbo tilføres skjevdelingsmidlene 277 500 kr pluss halvparten av likedelingsmidlene (2 361 250 kr), dvs. totalt 2 638 750 kr. Kvinnen arver en fjerdedel av dødsboet, og sitter igjen med 3 020 937 kr (2 361 250 + 659 687).

Ved oppgjøret ved opphør av *samboerforholdet* kan det reises spørsmål om tilsvarende prinsipp som i Rt. 2002.1596 kan legges til grunn med det resultat at samboer uten eierrett får rett til andel i verdistigningen i samboers bolig.

I Rt. 2002.1596 er det i begrunnelsen for løsningen pekt på at det i mange ekteskap er slik at gjelden blir betjent og nedbetalt av felles innsats, selv om det er den ene ektefellen som brakte den med seg inn i ekteskapet. Høyesterett uttaler: ”Dersom det da utelukkende ble gjort fradrag for opprinnelig gjeld med tillegg av eventuelle påkostninger, ville den ektefellen som brakte gjenstanden inn i formuesfellesskapet, i realiteten høste fordeler av verdier som kan tilbakeføres til den annens innsats”.⁷³

Også i samboerforhold vil det forekomme at gjelden på fellesbolig, som eies av den ene av samboerne, blir nedbetalt gjennom samboernes felles innsats. Det vil imidlertid neppe kunne gi et tilsvarende resultat som i saken Rt.2002.1596. Oppgjøret skal skje etter eiendomsgrensene, og da vil nedbetaling av lån ved felles innsats eventuelt kunne være et rettsstiftende moment ved spørsmålet om samboeren eier andel i boligen, se pkt 8.2, eller eventuelt kunne gi rett til vederlag, se 9.2.

Markedsbaserte verdiendringer på *særeiemidler* vil som hovedregel være eierens tap eller gevinst. Det følger av el. § 49 annen setning. Denne bestemmelsen utelukker likevel ikke at en ektefelle kan få kompensasjon for verdistigning på den annen ektefelles særeiemidler. Det følger av el. § 46 annet ledd at en avtale om særeie helt eller delvis kan settes til side ”hvis den vil virke urimelig overfor en av partene”. Det skal mye til for at en slik avtale kan settes

⁷³ Ibid

til side, men retten kan i stedet ”bestemme at ektefellen som blir urimelig dårlig stilt, blir tilkjent et beløp fra den andre ektefellen”.⁷⁴

Rt. 2006.833 gjaldt et tilfelle hvor den ene ektefellen hadde særeie på boligen som hadde steget i verdi fra kostpris 536 540 (år 1985) til 2 000 000 kr (restgjeld 260 000 kr) ved skilsmis- sen 17 år etter, dvs. en økning av boligformuen på ca.1,2 mill. kr. Mannen hadde betalt renter og avdrag, samt alle andre utgifter på boligen, mens kvinnen hadde stått for husarbeid og bar- nepass. Hun hadde for det meste arbeidet i halv stilling. Kvinnen krevde særeieavtalen satt til side etter el § 46 annet ledd, men fikk ikke medhold. Det ble da spørsmål om å tilkjenne kvin- nen et beløp ut fra bestemmelsens mulighet til å kompensere kvinnen etter el. § 46 annet ledd, annen setning. Høyesterett tilkjente kvinnen 300 000 kr.

Høyesterett legger i dommen, Rt. 2006.833, vekt på ekteparet hadde vært langvarig samle- vende, først 5 år som samboere og deretter gift i 17 år, og at anskaffelsen av boligen hadde ”klart karakter av et fellesprosjekt”.⁷⁵ Videre var verdistigning i boligen i stor grad samfunns- skapt, altså ikke verdier som var skapt av ektefellen. Boligen utgjorde det vesentligste aktiv- um i boet. Høyesterett uttaler videre: ”Siden A stort sett bare har arbeidet i halv stilling, har hun ikke hatt de samme muligheter som mannen til å bygge opp formue. Dersom hun etter så langvarig ekteskap ikke skal få noen andel av verdien av boligen, som for det vesentligste er samfunnsskapt, vil hun etter min mening bli urimelig dårlig stilt ved fordelingen av ektefelle- nes formue”.⁷⁶

Ved utmålingen av vederlagskrav viste Høyesterett til Ekteskapslovutvalgets uttalelse:

”Det kan vanskelig sies noe generelt om hvor stort beløp som bør tilkjennes... Ut- gangspunktet må imidlertid være partenes avtale, og det kan derfor vanskelig innrøm- mes et beløp som nærmer seg halvparten av de midler som ikke skal deles. Til sam- menligning kan nevnes at et gjennomgående trekk i dansk rett synes å være at de beløp som tilkjennes, stort sett ligger på mellom 7 og 15 prosent av den annens formue, hvor denne ikke overstiger 3-500.000 kroner”.⁷⁷ ”Vurderingen er selvsagt skjønnsmessig, men utvalget er av den mening at man ikke bør legge seg på et høyere nivå enn i Danmark.”⁷⁸

⁷⁴ NOU 1987:30 s. 146

⁷⁵ Rt. 2006.883 avsnitt 44

⁷⁶ Rt. 2006.883 avsnitt 46

⁷⁷ NOU 1987:30 , side 147

⁷⁸ Ibid

Høyesterett stadfestet tingrettens fastsettelse av vederlagskravet, som altså ble satt til 300.000 kr. Det heter i dommen: ”Dette beløp ligger noe høyere enn de prosentsatser som er antydnet av Ekteskapslovutvalget. På bakgrunn av at den verdi boligeiendommen i dag har, for en stor del er samfunnsskapt, finner jeg at vederlagskravet bør settes så pass høyt”.⁷⁹

Den samfunnsskapte verdistigning var i dette tilfelle ca. 1,2 mill. kroner. Av denne verdistigningen tilkjennes den ubemidlede kvinnen et beløp (300 000 kr), dvs. 25 pst.

Overført til den økonomiske situasjonen i lempingssaken hvor vi nå forutsetter at paret var gift og at boligen var mannens særeie, og videre forutsetter at samme andel av verdistigning som i dommen ovenfor, vil mannens dødsbo få overført 3 975 000 kr (5 000 000 minus 25 pst), mens kvinnen får overført 1 025 000 kr (25 pst av verdistigningen på boligen- boligen steg fra 900 000 kr til 5 000 000 kr). Kvinnen arver en fjerdedel av dødsboet (3 975 000 kr), og sitter igjen med 2 018 750 kr.

Vederlag tilsvarende hva en ektefelle kan oppnå *basert på rene rimelighetsvurderinger*, jfr. el § 46 annet ledd annen setning, synes ikke mulig i samboerforhold, jfr. Rt. 2011.1168 hvor førstvoterende uttalte:

«Men den ekteskapsrettslige løsningen kan, etter mitt syn, ikke generelt overføres til vederlagskrav på ulovfestet grunnlag ved opphør av samboerskap. Både opphavet og rammen for slike krav ligger i at den ene samboeren skal kompenseres for å ha tilført den andre en økonomisk fordel, i form av berikelse eller besparelse. Restitusjonskravet kan da ikke overstige det som er tilført den ene samboeren fra den andre».⁸⁰

Ut fra alminnelige formuerettslige regler er det klart at verdistigning på eneeide midler tilhører den som eier midlene. Uten avtale mellom samboerne om deling av verdistigning, vil det være de ulovfestede reglene om vederlagskrav som omtales ovenfor i pkt 9.2, som kan gi en samboer rett til en kompensasjon, som følge av verdistigning på bolig tilhørende den annen part.

10.3 Delkonklusjon

Samboere synes å komme dårligere ut ved oppgjøret etter opphør av samboerforholdet enn det ektefeller gjør, *også i tilfelle hvor det foreligger en økonomisk ordning (skjevdeling og sær-*

⁷⁹ Rt. 2006.883 avsnitt 53

⁸⁰ Rt. 2011.1168 avsnitt 38

ei) som er sammenlignbar. Etter rettsregler og rettspraksis kan en ektefelle få rett til deling av verdistigning på boligformuen ved skjevdeling, dersom boligen er lånefinansiert. Dette gir mulighet for andel i verdistigning på boligformuen i situasjoner hvor boligen holdes utenfor deling, som følge av særeie. For samboere som ikke er eier eller medeier i boligen, er retten til andel av verdistigning svært begrenset. Denne forskjellen vil som vist nedenfor forplante seg videre inn i arveoppgjøret.

11. Arveoppgjøret

Delingen i ekteskapsforhold av boligformuen (før arveoppgjøret) basert på eksemplene foran viste følgende resultat:

			Mannen (dødsbo)	Kvinnen
<i>Felleseiemidler</i>	5 mill./2	2 500 000		
Resultat deling			2 500 000	2 500 000
<i>Skjevdelingsmidler</i>	5,55x5 mill.	277 500	277 500	
Likedelingsmidler	5 mill. -277 500	4 722 500	2 361 250	2 361 250
Resultat deling			2 638 750	2 361 250
<i>Særeiemidler</i>		5 000 000		
Andel verdistigning	25 pst av 4,1 mill	1 025 000		
I behold særeie	5 mill - 1 025 000	3 975 000		
Resultat deling			3 975 000	1 025 000

Kvinnen i samboerforholdet kunne som nevnt i lempingssaken (Rt. 2011.1168) maksimalt få 200 000 kr.

Tabellen nedenfor viser hvordan arveoppgjøret blir basert på eksemplene ovenfor i pkt 10.2, og hvordan det samme oppgjøret blir etter forslaget til ny arvelov. Kolonnen med tallstørrelser som viser hva som blir overført til mannen, er hva dødsboet ville blitt tilført dersom ekteskapet hadde opphørt som følge av mannens død.

Eksempel 1 viser hvordan arveoppgjøret blir for kvinnen i *samboerforhold*, dersom oppgjøret hadde vært et arveoppgjør.

I eksempel 2 og 3 vises hvordan kvinnen hadde kommet ut av arveoppgjøret, dersom hun hadde vært *gift* og boligen enten var mannens særeie eller kunne holdes utenfor deling (el. § 59).

I eksempel 2 legges det til grunn at den gifte kvinnen får samme andel av verdistigningen på boligen (25 pst), som tilfellet var i Rt. 2006.833.

I eksempel 3 legges til grunn at andelen av boligformen som holdes utenfor delingen, beregnes slik som fastsatt i Rt. 2002.1596.

I eksempel 4 legges til grunn at hele boligformuen på 5 mill. kr er felleseie.

	Formuesforhold	Oppgjør/skifte	Arv (4G) § 28b/§6	Sitter igjen med	Arv utk §9	Sitter igjen med
1	Eneeie samboer	200 000	353 480	553 480	2 400 000	2 600 000
2	Særeie	1 025 000	993 750	2 018 750	1 881 250	3 118 750
3	Skjevdeling	2 361 250	659 687	3 020 937	1 319 375	3 680 625
4	Felleseie	2 500 000	625 000	3 125 000	1 250 000	3 750 000

Det er en iøynefallende forskjell på hva gjenlevende samboer og gjenlevende ektefelle sitter igjen med etter dagens arveregler ut fra eksemplene ovenfor. I samboertilfelle er resultatet at 4 446 520 kr går til fordeling mellom arvingene. Hun sitter igjen med 11 pst av boligformuen, mens 89 pst altså går til arvingene. I eksemplet har mannen økt sin formue med 4 950 000 kr, hvorav 4 100 000 kr er samfunnsskapt (alminnelig prisstigning i boligmarkedet). Arvingene etter mannen får altså hele denne verdistigningen, pluss litt til. I eksemplene basert på ekteskapsforhold går mellom 37,5 pst og 60 pst av boligformen til arvingene, avhengig av formuesordningen.

I lempingssaken hadde samboerparet to felles barn. I og med at samboerforholdet hadde vart i 16 år, kan man regne med at barna er mindreårige, jfr. vergemålslovens⁸¹ § 8. Kvinnen vil da være verge for barna, og farsarven må da forvaltes innenfor de rammer vergemålsloven setter. De verdiene som barna sitter igjen med, kan ikke moren bruke til å fortsette livet innenfor samme økonomiske ramme som tidligere. Hun må begynne på nytt, forutsatt at hun ikke sitter i uskiftet bo. Dersom barna hadde vært *særkullsbarn* av henholdsvis mannen og kvinnen, og vokst opp sammen, ville mannens særkullsbarn arve 4 446 520 kr etter dagens arvelov, mens kvinnens særkullsbarn ikke ville arve noe. Kvinnen ville heller ikke arve noe, fordi legalarverett etter dagens arvelov forutsetter at samboerne har felles barn (al. § 28b).

I eksempel 2 ser vi at forskjellen også blir betydelig, fordi yttergrensen for vederlag i samboerforhold blir beregnet etter andre prinsipper enn i ekteskapsforhold. At verdien av boligen skal holdes utenfor deling er avtalt mellom ektefellene, men likevel blir forskjellen stor fordi særeieavtaler, som gir et urimelig resultat for den andre ektefellen, kan lempes.

I eksempel 3, hvor boligformuen kan skjevdeles, er forskjellen enda større.

Det kan spørres hvor logisk og rettferdig systemet er når rettsregler og rettspraksis gir så ulikt resultat i samboerforhold, som har de samme karakteristika som ekteskap. De tre dommene (Rt. 2002.1596, Rt. 2006 s. 883 og Rt. 2011 s.1168) gjaldt alle samliv som hadde vart i mange år. I saken om verdistigning på bolig som var *særeie* (Rt. 2006.883), som er mest nærliggende å sammenligne med lempingssaken, hadde ekteskapet vart i 17 år. I lempingssaken hadde samboerforholdet vart i 16 år. I begge sakene eide mannen boligen, og ut fra dommene kan det se ut til at det ikke er noen forskjell på henholdsvis ektefellens og samboerens bidrag og innsats mens samlivet varte.

I samboerforhold kan en gjenlevende samboer oppleve at store verdier som er opparbeidet eller samfunnsskapt gjennom samlivet, overføres til nære eller fjerne slektninger av avdød samboer. I ekteskap kan tilsvarende verdier *delvis* tilfalle gjenlevende ektefelle før arveoppgjøret.

Det nye utkastet til arvelov (utk. al) vil åpenbart føre til et langt bedre resultat for samboerkvinnen som er brukt i eksemplene. Hun vil kunne arve ”tilbake” halvparten av den samfunnsskapte verdistigningen på boligen, som etter dagens regler i hovedsak vil tilfalle arvingene. Men dersom hun hadde vært gift, ville en andel av verdistigningen blitt hennes *før* arveoppgjøret. Den forskjellen dette utgjør, burde, etter min mening, ikke være der.

⁸¹ Lov om vergemål av 26.mars 2010 nr. 9

12. Regulering i andre land

Forskjellene i rettsreguleringen av det underliggende formuesforhold i samboerforhold og ekteskap gir ulikheter som etter min mening bør løses gjennom lovgivning. Det er da nærliggende å se hen til hvordan lovgivningen er i andre land.

12.1 Lik regulering av formuesforholdet i ekteskap og i samboerforhold

I *USA* finnes “common law marriage doctrine” som går ut på at par kan bli ansett som lovlig gift selv uten å ha inngått et formelt ekteskap. Forutsetningen er at parforholdet møter visse kriterier, som er oppstilt i den delstaten paret bor i. Det er 11 stater som anerkjenner doktrinen.⁸²

I *New Zealand* er reguleringen lik for ektefeller og samboere. Denne reguleringen ble innført ved flere lovendringer fra begynnelsen av 2000 og frem til 2005. Definisjonen av samboere er inntatt i Property (Relationships) Act 1976, section. 2D, og er lik den definisjonen man finner i Australsk rett, se omtalen nedenfor. Formuesforholdet er også regulert i Property (Relationships) Act 1976. Loven deler inn “relationship property” og “separate property”. I “relationship property” inngår blant annet felles bolig, uavhengig av om boligen tilhørte den ene samboeren fra før samboerforholdet startet, se lovens section 8 (1) a. “Separate Property”, jfr. section 9, holdes utenfor deling. Dette er blant annet eiendeler som ektefellen eller samboeren eide før samlivet startet, for eksempel eiendeler som er arvet eller fått i gave, samt eiendeler som partene er enige om skal være separate. Fellesbolig (family home) er likevel *relationship property* selv om bolig er kjøpt før forholdet startet, eller er ervervet av den ene ved arv eller gave. Det samme gjelder for fritidseiendom. Alle inntekter og eiendeler kjøpt etter at samlivet startet, er *relationship property*. Hovedregelen er likedeling av *relationship property*, jfr. section 11 (1), forutsatt at samlivet har vart i mer enn tre år, jfr. section 14 A. Likedeling kan likevel bli resultatet, dersom samboerne har barn eller dersom ene samboeren har bidratt vesentlig under samlivet. Unntak fra likedeling er hvis ekstraordinære forhold vil gjøre likedeling “repugnant to justice”, jfr. section 13 (1). I så fall skal delingen skje i forhold til hvor mye partene har bidratt med. Både direkte og indirekte bidrag i form av husarbeid og barneomsorg regnes med, og en slik deling kan bli justert dersom den ene parten kommer vesentlig dårligere ut enn den andre.

⁸² NOU 2014:1 s 48

I *Australia* er reguleringen av formuesforholdet i ekteskap og samboerforhold (de facto relationship) i de fleste delstater lik, dvs. at de samme reglene gjelder for samboere og ektefeller ved opphør og arv. Samboere er definert i Family Law Act 1975, jfr. Section 4AA. Definisjonen forutsetter et parforhold mellom to personer som ikke er gift eller i slekt. Paret må leve sammen. Deretter lister bestemmelsen opp 9 kriterier for bedømmelsen av om det foreligger et samboerforhold (de facto relationship). Det er ikke nødvendig at alle kriteriene er oppfylt. Blant kriteriene kan nevnes varigheten av parforholdet, økonomisk avhengighet, eierskap og bruk av bolig, samt forsørgelse av barn.

Australia har et delingssystem ved opphør av samboerforholdet med en *utstrakt* mulighet for domstolene til å utøve skjønn for å nå et rimelig resultat. Som et eksempel beskrives prosessen i *Australia*:⁸³

I den første fasen fremlegger partene bevis på verdien av sine eiendeler og gjeld, inntekt og andre forpliktelser. Dommeren bestemmer hvilke eiendeler som skal inn i potten ”pool” for deling, og fastsetter så verdien av hver enkelt eiendel og totalverdien av alle eiendelene.

I den andre fasen foretar dommeren en foreløpig vurdering av en hensiktsmessig prosentvis fordeling basert på hvor mye partene har bidratt med til fellesskapet. I denne vurderingen inngår partenes *direkte* bidrag i form av inntekter og gaver/arv fra familie og *indirekte* bidrag i form av hushold og omsorg for barn. I langvarige forhold kommer ofte retten til det resultat at bidraget fra begge parter har vært lik.

I den tredje fasen foretar dommeren en vurdering av partenes behov i fremtiden og partenes finansielle ressurser. Dommeren kan da foreta en endring av den foreløpige prosentvise fordelingen i andre fase. Endringen ligger vanligvis i området 0 – 20 pst slik at en fordeling 50/50 kan bli 70/30 med den største andelen til for eksempel ektefelle/samboer som har hovedomsorgen for barna. I vurderingen av partenes fremtidige behov og finansielle ressurser legger dommeren vekt på alder, helse, omsorg for barn og inntektsmuligheter.

I fjerde fase skjer den praktiske fordelingen basert på fordelingsnøkkelen dommeren har kommet frem til. I denne fasen kan dommeren bestemme at eiendeler kan bli solgt for å få et resultat som lar seg gjennomføre etter den fastsatte brøken. I denne fasen blir det foretatt en rimelighetsvurdering, som skal sette partene i en rettferdig stilling, med tanke på fremtiden.

⁸³ http://www.legalanswers.sl.nsw.gov.au/guides/hot_topics/families/property/court_decides_property.html

12.2 Regulering av formuesforholdet i samboerforhold i Norden

I *Sverige* har man en egen lov, som regulerer oppgjøret ved opphør av samboerforhold.⁸⁴ Loven får anvendelse når opphøret er en følge av at (1) samboerne gifter seg med hverandre eller en av dem inngår ekteskap med en annen, (2) flytter fra hverandre eller (3) en av samboerne dør, jfr. 2 §. Lovens definisjon av samboere er at to personer ”stadigvarande bor tillsammans i ett parförhållande och har gemensamt hushåll”, jfr. 1 § første setning. Det er et vilkår at ingen av samboerne er gift, jfr. 3 § ledd. Loven er begrenset til å gjelde oppgjør av samboernes ”gemensamma bostad och bohag”, jfr tredje ledd annen setning. Slik eiendom utgjør ”samboegendom” dersom eiendommen er ervervet for felles bruk, jfr 3 §. Etter 4 § faller eiendom som er ervervet på visse måter utenfor begrepet ”samboegendom”. Dette er (1) eiendom som samboeren har ervervet ved gave fra en annen enn den andre samboeren, (2) eiendom som samboer har ”erhållit genom testamente”, hvor vilkåret er at eiendommen skal være mottagerens ene, (3) eiendom som en samboer har «ärvt och som enligt testamente av arvlåtaren» skal være mottagerens ene og (4) det som har trådt i stedet for eiendom som er ervervet slik pkt 1-3 beskriver om ”inte annat har föreskrivits genom den rättshandling på grund av vilken egendomen är enskild”.

Ved opphør av samboerforholdet av andre grunner enn at samboerne inngår ekteskap med hverandre, skal det på begjæring av at en av samboerne, foretas en fordeling av samboereiendommen gjennom ”bodeling”, jfr. 8 §. En slik begjæring må fremsettes innen ett år etter at samboerforholdet opphørte, jfr. bestemmelsens annet ledd.

Ved bodelingen fastsettes først eiendomsgrensene på tidspunktet for opphøret av samboerforholdet, jfr. 8 § og 12 §. Ved beregningen av eierandelen kan hver samboer avregne gjeld som samboeren hadde ved opphøret av samboerforholdet, jfr. 13 § første ledd. Dette er gjeld knyttet til samboereiendom. Annen gjeld kan bare avregnes i samboereiendommen ”i den mån betalning inte kan erhållas ur annan egendom”, jfr annet ledd. Det som er igjen av verdien etter at gjelden er trukket fra, skal deles likt mellom samboerne, jfr 14 §.

Bestemmelsene om bodeling i den svenske sambolagen, har klare likhetstrekk med felleseieskifte etter ekteskapsloven, men er altså begrenset til å gjelde fellesbolig og innbo.

⁸⁴ Sambolag (2003:376)

Det finnes ingen dommer der den ene samboeren får noen form for vederlag der den andre samboeren har oppnådd en *uberettiget berikelse*.⁸⁵ I en Høyesterettsdom fra 1975 ble indirekte bidrag i form av arbeid i hjemmet avvist som grunnlag for vederlag.⁸⁶ Saken dreide seg om en kvinne på 34 år som etablerte et samboerforhold med sin sanglærer på 70 år, som varte i 9 år. De siste årene var han alvorlig syk. Hennes krav var at dødsboet skulle utbetale 30 000 SEK, fordi hun hadde fått en økt arbeidsbyrde og spart mannen for utgifter til husholdningshjelp, beregnet til en markedspris på 158 450 SEK. Høyesterett fremhevet at arbeid i hjemmet, slik som i ekteskap, i høy grad var blitt utført i felles interesse, som ledd i samlivet.

Det er anført som grunn for at krav om vederlag sjeldent reises i det svenske rettsystemet at ”sambolagen” regulerer delingen av boligverdiene ved opphør. Hjemmearbeidene samboere blir tilgodesett gjennom lovens bestemmelser, jfr. sambolagens 14 §. Dersom en samboer ikke har rett til andel av boligverdien ved opphør av samboerforholdet fordi vilkårene for ”samboegendomen” ikke er oppfylt, ser det ut til at mulighetene for å vinne frem med vederlagskrav i Sverige er små.

Finland har en egen lov om ”upplösning av samboers gemensamma hushåll”.⁸⁷ Definisjonen av samboerforhold fremgår av 3 §, hvor samboere defineres som et parforhold der partene har bodd sammen i minst 5 år, eller har eller har hatt felles barn eller felles foreldreansvar (”gemensam vårnad”) til et barn. Dersom en av samboerne er gift, regnes ikke paret som samboere i lovens forstand.

Det fremgår av 5 § at oppgjøret ved opphør av samboerforholdet skal skje etter eiendoms-grensene. Dersom samboerne har felles eiendom, skal sameieforholdet oppløses på begjæring fra en av samboerne eller avdøde samboers arvinger. Det finnes ikke tidsfrist for denne begjæring, og gjenlevende samboer kan således beholde sameieeiendommen i lang tid, dersom avdødes arvinger ikke begjærer oppløsning av sameieforholdet. Når det gjelder løsøre som samboerne har ervervet, er det en presumsjonsregel i 6 § om like eierandeler.

Loven har bestemmelser om vederlagskrav (gottgörelse). Etter 8 § første ledd har en samboer rett til godtgjørelse dersom samboeren ved sin innsats for ”det gemensamma hushållet” har hjulpet den andre med å øke eller bevare dennes eiendom, og et oppgjør bare etter eiendoms-grensene ” skulle leda till obehörig vinst för den ena sambon på den andra sambons bekostnad”. I bestemmelsens annet ledd er det fastsatt hvilken ”innsats för det gemensamma hushål-

⁸⁵ Nordisk Samboerrett s 142

⁸⁶ NJA 1975 s. 298

⁸⁷ Lag om upplösning av sambors gemensamma hushåll 26/2011

let” som kan komme i betraktning. Dette er (1) arbeid for det ”gemensamma hushållet” eller for (på) eiendommen som tilhører den andre samboeren, (2) dekning av husholdningsutgifter, (3) plassering av penger (medel) i samboers eiendom eller (4) annen lignende virksomhet. Rett til godtgjørelse gjelder ikke dersom innsatsen har gitt en ”obehörig vinst som med hänsyn till omständigheterna är ringa”, jfr. 8 § siste ledd.

Tanken bak reglene er at man antar at samboerne arbeider for ”det gemensamma hushållet” i like stor grad i forhold til sin ”förmoga”.⁸⁸ En forutsetning for godtgjørelse er at det er en ubalanse i partenes bidrag og da skal man se hen til hvor mye en samboer har bidratt med i forhold til hvor mye penger (medel) samboeren har til rådighet, og ikke til hvor mye samboeren har bidratt med rent faktisk.

Forut for den nye loven, ble det avsagt tre dommer i finsk Høyesterett om vederlag. En av disse dommene gjaldt en kvinne som gjennom et langt samboerforhold hadde ytet et vesentlig indirekte bidrag i form av betaling av forbruksutgifter og hus- og omsorgsarbeid til mannens erverv av felles bolig. Boligen ble ervervet under samlivet, og betalt av mannen i form av egne innskutte midler og lån. At boligen ble benyttet av kvinnen ble ikke ansett som tilstrekkelig gjenytelse og hun ble tilkjent 1/6 av friverdien av mannens eiendom.⁸⁹

Det er antatt at det vil bli lettere å få godtgjørelse (vederlag) etter den nye samboerloven enn etter rettspraksis før loven.⁹⁰

I *Danmark* finnes det ingen samboerlov. Spørsmålet om en slik lov har blitt utredet i flere omganger. I Betænkning nr 915, 1980 Samliv uden ægteskab 1, ble det brukt som et argument mot å innføre ekteskapsrettslige rettsvirkninger for samboere at det kunne stride mot FN konvensjoner, som forbyr inngåelse av ekteskap uten partenes frie og uforbeholdne samtykke.⁹¹

Den danske Høyesterett tok i 1980 for første gang stilling til vederlagskrav ved opphør av samboerforhold.⁹² I dommen (U 1980.480 H) fikk kvinnen tilkjent 25 000 DKK som kompensasjon (vederlag) for sine økonomiske bidrag, som igjen førte til at mannen kunne opparbeide seg en formue. Mannen hadde betalt for boligen ved lånte midler, og stod alene som kjøper av boligen. Mannen solgte boligen med en gevinst på 120 000 DKK. Retten la vekt på at boligen

⁸⁸ Utviklingen i nordisk arverett – tegn i tiden 134

⁸⁹ HD 1993:169

⁹⁰ Nordisk samboerrett s 131

⁹¹ Nordisk samboerrett s 42

⁹² Nordisk Samboerrett s 131

var kjøpt som fellesprosjekt, og at kvinnen hadde bidratt økonomisk til felles husholdning, som ble ansett nødvendig for kjøpet. Kvinnens prinsipale krav om medeierrett ble avvist.

Det er tre vilkår som må være oppfylt for at den ene samboer skal ha rett på kompensasjon.⁹³ For det første må det foreligge bidrag til parets felles utgifter; enten indirekte eller direkte. For det andre må bidraget ha medvirket til å ”skabe eller bevare” en formue for den annen samboer. Dette vilkåret kan sammenlignes med det ulovfestete berikelseskravet i norsk rett, der den økonomiske fordel enten har ført til en berikelse eller besparelse for den andre part, jfr. Rt. 1984.497. For det tredje foreligger det krav til selve samlivet, for eksempel til samlivets varighet. Det fremgår av rettspraksis at samboerparet må ha vært sammen i 3 år eller mer, for å ha krav på kompensasjon, jfr. U 1982.93 H.

En dom om vederlagskrav som er kritisert er en dom i landsretten fra 2009 (TFA 2010.221 V).⁹⁴ Samboerparet hadde vært samboere i 28 år. Mannen satt igjen med en formue på 2,2 mill. DKK, og boligen var verdt 1,7 mill. DKK. Kvinnen ble tilkjent et vederlag på 25 000 DKK ved samlivets opphør. Boligen var anskaffet under samlivet, og kvinnen hadde betalt fellesutgifter, tatt seg av barna og gjort alt husarbeid. Retten uttalte at vederlaget ikke kunne settes høyere, da mannens formuesøkning var skapt av verdistigning i eiendomsmarkedet. Denne dommen synes å stå i motstrid til andre dommer i Danmark hvor vederlag er tilkjent for høyere beløp, selv om verdiøkning skyldes inflasjon.

12.3 Arverett

I flere europeiske land er det lik *arverett* for ektefeller og samboere. Eksempler på dette er Belgia, Kroatia, Slovenia og Kosovo. Australia og New Zealand, har som beskrevet ovenfor, lik arverett for samboere og ektefeller. I New Zealand er arveretten til ektefeller/samboerforhold regulert i Administration Act 1969, som kommer til anvendelse der avdøde ikke har skrevet testament. I første omgang skjer det en deling av boet etter reglene i Property (Relationships) Act 1976, se foran under pkt 12.1. Dersom avdøde ikke etterlater seg barn eller foreldre, arver gjenlevende alt, se Administration Act 1969 section 77 (1). Dersom avdøde etterlater seg barn vil en rekke eiendeler tilfalle gjenlevende, før restverdien i boet fordeles med 1/3 til gjenlevende og 2/3 til barna. I Australia er også arveretten til gjenlevende ektefelle og samboer omfattende, og er lik i de fleste delstater. Som eksempel viser jeg til Succession Act 2006 No 80, som gjelder i delstaten New South Wales. I følge lovens section 111 arver gjenlevende alt, dersom det ikke er barn i forholdet. Det samme gjelder dersom av-

⁹³ Nordisk Samboerrett s 134

⁹⁴ Nordisk Samboerrett s 144

døde har felles barn med gjenlevende. Har avdøde særkullsbarn, arver gjenlevende avdødes ”personal effects”, som for eksempel avdødes næringsvirksomhet, som er et beløp på 350 000 australske dollar (inflasjonsjusteres fra 2006), og til slutt halvparten av det som eventuelt er igjen i boet, se section 113.

12.4 Regulering av samboers arverett i Norden

I *Danmark* trådte en ny arvelov i kraft 1. januar 2008.⁹⁵ Bakgrunnen for den nye arveloven var å tilpasse loven til nåtidens familiemønstre med hyppigere tilfeller av sammensatte familier, dvs. familier hvor en eller begge har vært gift eller samboere tidligere, og hvor ofte partene har særkullsbarn. Siden lengstlevende må ha samtykke av avdødes særkullsbarn for å kunne sitte i uskifte bo, og at det kunne være krevende, var løsningen i den nye danske arveloven at gjenlevendes legalarv ble økt fra en tredjedel til en halvpart (§ 9), samt at minimumsarven ble økt fra 210 000 DKK i 2007 til 600 000 DKK i 2008 § 11, stk. 2. Minimumsbeløpet reguleres hvert år etter en bestemt prosedyre som følger av § 97.

Samboere fikk ikke legalarverett i arveloven av 2007. Begrunnelsen var at partene ved inngåelse av ekteskap treffer et valg som utløser en rekke rettsvirkninger, mens samboerne bevisst velger seg bort fra rettsvirkningen av et ekteskap.⁹⁶

Men i arveloven § 87 første ledd, jfr. annet ledd fikk samboerne en rett til å opprette et såkalt ”utvidet samlevertestamente”, hvor samboerne kan bestemme at de helt eller delvis skal arve hverandre som om de var ektefeller med fullstendig særeie. En samboer kan med andre ord testamentere 3/4 av sin formue til gjenlevende samboer, da pliktdelsarven er 1/4. For at et slikt testament skal være gyldig, må samboerne enten vente, ha eller hatt felles barn eller levd sammen i felles bopel i ekteskapslignende forhold de to siste årene, jfr. § 88 annen setning.

I *Sverige* har samboere ingen arverett etter hverandre. Men gjenlevende samboer har likevel et visst vern gjennom delingsreglene av bolig og innbo som er nedfelt i den svenske samboerloven.⁹⁷ Disse reglene er nærmere omtalt i pkt 12.3. Det følger av den svenske arveloven⁹⁸ 23 kap. 1 §, at når en avdød etterlater seg en samboer, kan gjenlevende samboer begjære *bodeling*, og *bodelingen* skal da skje før arveoppgjøret kan finne sted. Samboer kan ved testament tilgodese gjenlevende samboer. Testasjonsretten er begrenset av livsarvingenes pliktdel. Livs-

⁹⁵ Lov nr 515 av 06.06.2007

⁹⁶ Utviklingen i nordisk arverett – tegn i tiden s. 110

⁹⁷ Sambolagen 2003:376

⁹⁸ Ärvdabalk 1958:637

arvinger, enten det er samboernes felles barn eller avdødes samboers særkullsbarn, kan umiddelbart kreve å få ut sin ”laglott”, jfr. 7 kap. 3 §.⁹⁹

Sambolagen har i 18 § annet ledd en bestemmelse som har visse likhetstrekk med arverett. Dersom samboerforholdet opphører som følge av at en samboer dør, har den ”etterlevende sambon rätt att vid fördelning av samboegendomen som sin andel alltid få ut så mycket av den behållna egendomen efter avdrag för skulder, i den mån den räcker, att det motsvarar två gånger det vid tiden för dödsfallet gällande prisbasbeloppet enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring”. ”Prisbasbeloppet” er 44 500 SEK pr april 2015.

I *Finland* har heller ikke samboere arverett etter hverandre. Samboerne kan sikre hverandre gjennom testament, men også i Finland er denne retten begrenset av den såkalte ”laglotten”, som er halvparten av arvelotten. Dersom avdødes barn krever (”yrkar på”) å få ut sin laglott, må den begunstigede samboer utbetale en tilsvarende verdi (gjenstand eller penger) til den avdøde samboers barn.¹⁰⁰

I den finske arveloven¹⁰¹ er det i 8 kap 2 § en bestemmelse om at gjenlevende samboer kan få bidrag fra avdødes etterlatte midler i form av penger eller annen eiendom, dersom gjenlevende samboers ”försörjning har försämrats” som følge av samboers død og bidraget ”behövs för att trygga försörjningen”.

Et visst vern har gjenlevende samboer også gjennom reglene for begjæring om oppløsning av sameieforhold i eiendom, samt reglene om vederlagskrav, se omtale av loven ovenfor pkt 12.2.

12.5 Oppsummering (delkonklusjoner)

Reguleringen av formuesforholdet i samboerforhold, og samboeres arverettslige stilling, er svært forskjellig i ulike land – også innen Norden. Flere land (jurisdiksjoner) har gjennomført full likestilling mellom ektefeller både når det gjelder reguleringen av formuesforhold, og gitt ektefeller og nærmere definerte samboere lik arverett. Australia og New Zealand er eksempler på dette. Samtidig er gjenlevende og ektefelle/samboers stilling sterk i forhold til øvrige arvinger, også i forhold til livsarvinger.

⁹⁹ Utviklingen i nordisk arverett – tegn i tiden s. 120

¹⁰⁰ Utviklingen i nordisk arverett – tegn i tiden s. 132

¹⁰¹ Ärvdabalk 5.2.1965/40

Innen Norden er Norge et "foregangsland" når det gjelder samboerens arverett. Men gjennom den regulering som Sverige har for oppløsning av samboerforhold, er det ikke sikkert at en gjenlevende norsk ubemidlet samboer står i en bedre situasjon enn en ubemidlet gjenlevende samboer i Sverige, i hvert fall ut fra de gjeldende norske arveregler for samboere (4G).

Retten til vederlag etter de ulovfestede "berikelses- og restitusjonsreglene", er strammet inn ved Høyesteretts dom (Rt. 2011.1168). Legger man til grunn at avgjørelsen i Dansk Høyesterett (U 1980.480 H) fortsatt er gjeldende rett, har danske samboere en vesentlig bedre stilling på dette området enn norske samboere. Det samme gjelder i Finland hvor retten til vederlag er lovfestet.

13. Behov for ny rettsregulering i Norge

Utviklingen i Norge går også i retning av å likestille samboere og ektefeller. Bakgrunnen er at antall samboerpar har økt kraftig og utgjør et betydelig andel av antall parforhold i Norge.

Utviklingen i Norge sammenfaller med utviklingen i andre land. Ingrid Lund-Andersen oppsummerer utviklingen slik i sin doktoravhandling, Familieøkonomien, København 2011 (s. 155–156):

"Sammenfattende tegner der sig et billede af, at udviklingen er gået fra en særskilt lovgivning for samlevende inden for udvalgte områder og med en forskellig retsstilling i forhold til ægtefæller, hen imod, at reglerne nærmer sig ægtefællereglerne og inddrager flere områder, for til slut at regulere samlevendes retsstilling – både for samlevende af forskelligt og af samme køn – i den samme lov og med de samme retsvirkninger som ægtefæller".

Den samfunnsmessige aksept av samboerforhold har sannsynligvis kommet til et punkt hvor «folk flest» ikke ser noen prinsipiell forskjell mellom samboerforhold og ekteskap. En stor del av barn som fødes i Norge, fødes av kvinner som ikke er gift, men som lever i samboerforhold. I det daglige er det ingen store forskjeller mellom samboerforhold og ekteskap. Inntektene går med til å dekke familiens behov, og samboere (i likhet med ektefeller) er lite nøye med å føre regnskap over hvem som betaler de ulike utgifter, knyttet til familiens forbruk og innkjøp. Det samme ansvaret som ektefellene har etter el § 38 til å bidra til felles underhold av familien mener jeg at samboere også har reelt, og dermed oppfyller i praksis. I samboerforhold som har hatt en viss varighet og hvor det er felles barn eller særkullsbarn, blir det en sammenblanding av økonomien, og skillet mellom "ditt og mitt" viskes gradvis ut.

Forskjellen ligger etter min mening i at ekteskap inngås og oppløses etter lovbestemte prosedyreregler i motsetning til samboerforhold, som inngås eller oppløses uten formkrav.

Begrunnelsen for innføringen av arverett for samboere i gjeldende arvelov var beskyttelse av gjenlevende samboer og barn i forholdet. Begrunnelsen for en ytterligere forbedring av samboeres arverett, som foreslått i NOU 2014:1, ligger i ønsket om å likestille samboere og ektefeller. Bak dette ligger en tanke om at de fleste arvelatere vil anse samboeren, som han eller hun har barn med eller har hatt et langvarig samboerforhold med, som sin nærmeste, og dermed ønsker at arven skal tilfalle samboeren. Å styrke gjenlevendes arverett synes å være i tråd med internasjonal rettsutvikling. Bakgrunnen for dette er også endringene i familiemønstre med hyppig skilsmissefrekvens i ekteskap og brudd i samboerforhold, som igjen fører til at det blir mer og mer vanlig i parforhold at partene har et eller flere parforhold bak seg. I slike parforhold er det gjerne særkullsbarn, som igjen betyr for eksempel at uskifteordning er lite aktuell.

Det jeg har forsøkt å påvise i denne oppgaven, er at den underliggende regulering av formuesforholdet i samboerhold og ekteskap kan gi store forskjeller i arveoppgjøret, og dermed være en hindring i veien mot målet om likestilling av samboere og ektefeller. *Etter min mening kan man ikke oppnå den likestilling i arverettslig henseende som Arverettsutvalget går inn for, uten samtidig å regulere det underliggende formuesforholdet i samboerforhold, i hvert fall til en viss grad.* Det betyr at gjenlevende samboer ikke får samme beskyttelse som gjenlevende ektefelle, selv om gjenlevende samboers stilling utvilsomt blir betraktelig bedre hvis lovforslaget (utk. al.) går gjennom.

Jeg antar videre at svært mange samboere ikke er klar over konsekvensen oppgjørsreglene kan få for arveoppgjøret, og at gjenlevende samboer kanskje ikke blir stilt, slik avdøde samboer hadde forestilt seg eller ønsket. En undersøkelse i Danmark viser at ganske mange samboere oppretter et utvidet samboertestamente, hvor nesten alle bestemte at lengstlevende samboer skal arve mest mulig.¹⁰²

Det er ikke gitt at Justisdepartementet vil fremme et lovforslag lik det Arverettsutvalget forslår. Dersom Justisdepartementet fremmer et likt forslag, er det ikke sikkert Stortinget slutter seg til det. Utvalgets forslag om å øke arveretten fra en fjerdedel til halvparten skjer på bekostning av livsarvinger. Det kan bli et kontroversielt spørsmål. Dersom forslaget om å styrke gjenlevendes arverett ikke går gjennom, blir behovet for slik regulering, som nevnt ovenfor, etter min mening enda større.

¹⁰² Nordisk Samboerrett s 297

I NOU 1987: Innstilling til ny ekteskapslov – del II s. 61 drøfter utvalget behovet for særlige regler om formuesforholdet mellom ektefeller. Utvalget fant det lite tvilsomt at det fortsatt bør være en sentral lovgiveroppgave å utforme regler om ektefellers formuesforhold:

”Ekteskap velges av det store flertall av par som ønsker å gå inn i et varig samliv. Et slikt livsfellesskap - enten det varer til den enes død eller opphører ved at ekteskapet oppløses ved skilsmisse - skaper et økonomisk fellesskap og i mange tilfelle et økonomisk avhengighetsforhold. Selv uten lovgivning på dette felt, ville det lett oppstå tvister mellom partene om eiendomsretten til de enkelte ting. Løsningen av disse tvister bør finnes i en lovgivning som er spesielt utformet med dette for øye, ikke i mer generelle rettsprinsipper med den uklarhet og usikkerhet for partene dette lett vil medføre”.

Denne argumentasjonen mener jeg har gyldighet også for samboerforhold. Fremstillingen foran under pkt 3, viser et stadig økende antall samboerpar i Norge, som etter min mening har de samme behov som ektefeller i at løsninger på tvister skal finnes i lovgivningen. Jeg tenker da på samboere som faller inn under definisjonen av samboere i utk al.§ 9, dvs. samboere som har felles barn eller har hatt en varighet på minst 5 år.

Dernest blir det et spørsmål om hvordan reguleringen bør være. Ideelt kunne man tenke seg at formuesforholdet i samboerforhold og ekteskap blir regulert likt slik som i New Zealand og i de fleste delstater i Australia . Antagelig er dette en lite realistisk mulighet, ut fra den rettstradisjonen vi har. Men det bør være mulig å få utarbeidet en egen samboerlov som regulerer oppgjøret ved opphør av samboerforhold, slik man har i Sverige og Finland.

Hvordan bør så en slik lov utformes? Etter min mening bør en slik lov begrenses til å regulere *oppgjøret av boligformuen* i de tilfellene boligen er anskaffet i samboerforholdet, med unntak av tilfeller hvor den ene samboer har ervervet boligen ved arv eller gave. Boligen står etter min mening i en særstilling. Investering i fellesbolig er svært ofte det største økonomiske løftet yngre samboerne må ta, og i en lang periode etter anskaffelsen vil mye av inntektene til hver av samboerne gå med til å dekke renteutgifter og kostnader knyttet til boligen.¹⁰³ Samtidig skjer det en sparing i form av avdrag på lån. Og normalt er det en verdiøkning på boligen som er samfunnsskapt (verdistigning i boligmarkedet). Jeg viser også til at bolig står i en særstilling i reguleringen i New Zealand og i de fleste delstater i Australia, samt i den svenske sambolagen.

¹⁰³ I følge statistikken er de fleste samboerpar i aldersgruppen under 35 år, se punkt 3.

Spørsmålet blir da videre om boligformuen bør gjøres opp slik særeie behandles ved opphør av ekteskapsforhold, eller om boligformuen bør behandles slik felleseie i ekteskapsforhold blir behandlet.

Ekteskapsutvalgets begrunnelse for å beholde likedeling som normalsystem i ekteskapsforhold var todelt. Først begrunnet utvalget ut fra rimelighetshensyn i tilfeller hvor en av ektefellene for det vesentligste hadde hatt sin arbeidsplass i hjemmet. Likedelingsregelen tar da etter Utvalgets syn konsekvensene av det faktiske økonomiske fellesskap og den arbeidsdeling som ektefellene har praktisert. Likestillingsregelen fremstår da som en rimelig og rettferdig regel.

At en ektefelle (samboer) har heltidsarbeid i hjemmet, hører vel i dagens samfunn til sjeldenheten, og argumentasjonen for likedeling treffer da ikke helt. Men også i situasjoner hvor begge ektefellene har arbeidsinntekter, mente Utvalget at likedelingsregelen hadde sin begrunnelse:

« Men også i disse tilfelle praktiserer ektefeller i vid utstrekning en felles økonomi. En likedelingsregel vil for dem bidra til å fjerne tvistigheter om hva hver av dem eier (har «brakt inn»). Under ekteskapet blir det ikke nødvendig å skille mellom mitt og ditt, hva ektefeller flest heller ikke gjør. Ved separasjon og skilsmisse slipper man den nøyaktige rekonstruksjon av eierforholdene som ellers ville ha vært nødvendig. Det blir med en likedelingsregel også av underordnet betydning hva hver av ektefellene har tjent, og hvorledes de faktisk har innrettet sin økonomi. At en ektefelle har hatt større inntekter enn den annen, gir ikke, og bør normalt ikke gi grunnlag for noen annen delingsnorm enn likedeling.»¹⁰⁴

Argumentene mener jeg også er en gyldig argumentasjon for innføring av en likedelingsregel av boligformuen i samboerforhold. En likedelingsregel etter mønster fra regelen i el. § 58 kan da gå ut på at boligverdien fratrukket gjeld, deles likt mellom samboerne.

En slik hovedregel bør selvsagt ikke utelukke at samboerne kan avtale at boligformuen ikke skal likedeles (særeie). Og da er det nærliggende å tenke at tilsvarende vederlagsregler som i el. § 73, blir gjort gjeldende i samboerforhold. Likeledes at muligheten for å sette til side eller lempe en slik avtale gjøres mulig med en tilsvarende regel, som finnes i el. § 46 annet ledd.

Jeg mener at en hovedregel om likedeling av boligformuen, som er anskaffet og opparbeidet i samboerforholdet, vil være en akseptabel løsning for de fleste. Dette mener jeg blir understøttet av den argumentasjonen som føres for likedelingsregelen i ekteskapsforhold og den sam-

¹⁰⁴ Delutredning II på s 76 til 77:

funnsmessige aksept denne regelen har. I tillegg viser det seg i praksis at få ektefeller velger seg bort fra likedelingsreglene i ekteskapsforhold ved å opprette særreie. I ekteskap ser man at en avtalt ordning med fullstendig særreie, som er den ordning som ligner mest på oppgjøret i samboerforhold, sjeldent forekommer. Totalt sett finnes særreie i ca 20 pst i ekteskap, men det finnes mange varianter av særreie, og man kan ikke slutte at det i 20 pst av ekteskapene er avtalt oppgjør «etter eiendomsgrensene».¹⁰⁵

Det kan innvendes mot lovregulering at samboere gjennom samboeravtale kan regulere formuesforholdet på en slik måte at det blir et ønsket oppgjør ved opphør, for eksempel at boligformuen skal deles likt. I realiteten er dette antagelig ikke veien å gå. Erfaringene viser at samboeravtaler inngås i liten grad. I tillegg må det være to om en slik avtale. Den av samboerne som har sterkest økonomi, er den som vil ha sterkest interesse av et oppgjør etter eiendomsgrensene, dersom samboerforholdet skulle ende med brudd. Det er imidlertid ikke sikkert at motstanden mot å inngå en slik avtale hadde vært den samme, dersom samboeren hadde tenkt gjennom situasjonen for sin etterlatte samboer ved dødsfall. Muligheten for å inngå en slik avtale med dødsfall for øyet, vil dog være begrenset av arvelovens regler om pliktdel til avdødes livsarvinger, jfr. al. § 29.

Ekteskapsutvalget begrunnet behovet for å lovfeste regler om formuesordning i ekteskap slik:

“I de situasjoner hvor reglene om formuesordningen får betydning, vil det ofte være klare interessemotsetninger mellom partene. Dette er situasjoner som nettopp kaller på rettsregler, og som setter særlige krav til reglernes innhold. Partene bør selv kunne vite hvilke rettigheter de har. Reglene må videre være egnet til løsning av tvister, både i tilfelle hvor partene, eventuelt med bistand av advokat, søker å komme fram til en ordning, og hvor tvisten bringes inn for domstolene”.¹⁰⁶

Denne argumentasjon er etter min mening gyldighet også i samboerforhold. De ulovfestede oppgjørsreglene kan gi opphav til stridigheter mellom avdødes arvinger og gjenlevende samboer, som kanskje ikke hadde vært der hvis oppgjøret ble basert på lovregler.

Det kan videre innvendes at det finnes en del situasjoner hvor *en eventuell ny bestemmelse, som jeg argumenter for, om likedeling av boligformuen* i samboerforhold ved opphør av samlivet, sett i sammenheng med utvidet arverett slik foreslått i utk. al. § 9, kan gi urimelige re-

¹⁰⁵ Se <http://www.ssb.no/ekteskap/> og <http://arsmelding.brreg.no/downloads>. I 2013 ble det inngått 23410 ekteskap. I 2013 ble det tinglyst 4681 ektepakter. Dette gir et forholdstall på 20 pst, som synes å være det gjennomsnittlige forholdstallet målt over år.

¹⁰⁶ NOU 1987:30 s. 49

sultater i forhold til førsteavdødes livsarvinger. Man kan for eksempel tenke seg et tilfelle hvor en formuende enkemann, A, med egne barn, i godt voksen alder, blir samboer med en kvinne, B, som også har egne barn. Samboerne kjøper så en kostbar bolig for A's penger, som de begge bor i. A har en langt høyere inntekt enn B, og betaler det meste av forbruksutgifter. Etter 6 år dør A, og gjenlevende samboer, B, blir sittende igjen med halvparten av boligformuen (som følge av likedelingsregelen), og i tillegg arver halvparten av B's formue. Så dør B, og B's særkullsbarn blir sittende igjen med hele arven som tilfalt B pluss den halvpart av boligformuen, som B fikk tildelt som følge av likedelingsregelen.

I eksemplet over skjer det en verdioverføring fra farens (A) livsarvinger til samboerens (B) barn, som farens (A) livsarvinger antagelig vil oppfatte som svært urettferdig og nødvendigvis ikke i tråd med hans vilje. I praksis må man vel anta at faren (A) sikrer sine barn gjennom testament.

Eksemplet overfor mener jeg ikke er et sterkt argument mot en likedelingsregelen. Den kan eventuelt suppleres med en særregel om at likedeling kan avvikes under slike omstendigheter som eksemplet viser. Dessuten vil en likedelingsregel ikke stenge for at samboerne kan inngå avtaler som avviker fra likedeling helt eller delvis.

Det er mer nærliggende å trekke frem eksemplet fra Rt. 2011.1168, hvor altså kvinnen i dommen blir tilkjent et vederlag på 200 000 kr etter 16 års samboerforhold, mens mannen kommer ut med hele boligformuen på 4,8 mill kr etter at vederlagskravet er trukket fra. Forholdet var riktignok i denne saken at mannen eide boligen før samboerforholdet ble inngått, men det fremgår av dommen at tilnærmet hele formuesoppbyggingen hadde skjedd under samlivet. I ekteskapsforhold ville dette gitt mannen en rett til skjevdeling av egenkapitalandelen, jfr. el. § 59 og Rt. 2006.833. Siden egenkapitalandelen var svært lav (5,55 pst), legger jeg til grunn at boligformuen i praksis hadde blitt tilnærmet likedelt dersom paret hadde vært gift.

Det er vanskelig å se ut fra dette eksemplet, som jeg antar ikke er en uvanlig situasjon, noen urimelighet i at boligformuen blir delt likt, og at hun arver halvparten av hans halvdel. Den situasjon hun blir sittende igjen i etter dagens regelverk for deling av boligformuen og arverett, vil antagelig fremstå som urimelig også for barna.

14. Konklusjon

Oppgjørsreglene som gjelder for fordeling av verdier ved opphør av et samboerforhold har stor betydning for hva en gjenlevende samboer blir sittende igjen med etter et arveoppgjør. Situasjonen i dag er at en samboer kan bli sittende igjen med arv tilsvarende 4G etter et langvarig samboerforhold, selv om samboeren har barn med avdød samboer, og selv om avdød samboer har bygget opp en solid formue under samboerforholdets varighet. Oppgjørsregler og arveregler må ses i sammenheng, hvis man skal oppnå den likestilling og beskyttelse som ligger til grunn for forslaget om å likestille samboere og ektefeller i Arverettsutvalgets forslag. Det bør derfor utarbeides en egen samboerlov som regulerer oppgjøret ved opphør av samboerforholdet. Særlig viktig er det å regulere oppgjøret av boligformuen som normalt er den viktigste og største aktivum for samboerne. Etter min mening bør oppgjøret av boligformuen bygge på bestemmelsen om likedeling i el. § 58. Det bør også inntas bestemmelser om vederlagskrav bygget på reglene i el. og rettspraksis for vederlagskrav i ekteskapsforhold.

15. Litteraturliste

LOVER

Norge

- 1687 Kong Christian Den Femtis Norske lov av 15. April 1687
- 1918 Lov om avslutning av avtaler, om fuldmagt og om ugyldige viljeserklæringer (avtaleloven) av 31. mai 1918 nr. 4
- 1927 Lov om ektefellers formuesforhold av 20. mai 1927 nr. 1 (Opphevet)
- 1930 Lov om skifte (skiftelova) av 21. februar
- 1965 Lov om sameige (sameigelova) av 18. juni 1965 nr. 6
- 1981 Lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven) av 22. mai 1981 nr. 25
- 1986 Lov om adopsjon (adopsjonsloven) av 28. februar 1986 nr. 8.
- 1972 Lov om arv m.m (arvelova) av 3. mars 1972 nr. 5
- 1991 Lov om rett til felles bolig og innbo når husstandsfellesskap opphører (husstandsfellesskapsloven) av 4. juli 1991 nr. 45
- 1991 Lov om ekteskap (ekteskapsloven) av 4. juli 1991 nr. 47
- 2005 Lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven) av 17. juni 2005 nr. 90
- 2010 Lov om vergemål (vergemålsloven) av 26. mars 2010

Sverige

- 1958 Ärvdabalk 1958:637
- 2003 Sambolagen 2003:376

Danmark

- 2007 Lov nr. 515 av 06.06.2007

Finland

- 1965 Ärvdabalk 5.2.1965/40
- 2001 Lag om upplösning av sambors gemensamma hushåll 26/2011

New Zealand

1969 Administration Act 1969

1976 Property (Relationships) Act 1976

Australia

1975 Family Law Act 1975

2006 Succession Act 2006 No. 80 (New South Wales)

DOMMER

Norge

Lagmannsrett:

LB-2013-15381

Høyesterett:

Rt. 1975.220

Rt. 1977.553

Rt. 1978.1352

Rt. 1979.1463

Rt. 1980.1403

Rt. 1982.1269

Rt. 1984.597

Rt. 1990.177

Rt. 2000.1098

Rt. 2001.1434

Rt. 2002.1596

Rt. 2003.1127

Rt. 2006.833

Rt. 2011.1168

Rt. 2011.1176

Sverige

Högsta domstolen:

NJA 1975 s. 298

Danmark

Landsretten:

TFA 2010.221 V

Højesterett:

U.1980.480 H

U.1982.93 H

Finland

Finsk Høyesterett

HD 1993:169

FORARBEIDER

Norge

NOU 1987: 30 Innstilling til ny ekteskapslov – del II

NOU 1988: 12 Husstandsfellesskap

NOU 1999: 25 Samboerne og samfunnet

NOU 2014:1 Ny arvelov

Ot.prp. nr. 28 (1990-1991) Om lov om ekteskap

Ot.prp.nr 73 (2007-2008) Om lov om endringer i arveloven mv. (arv og uskifte for samboere)

St.meld. nr. 29 (2002-2003) Om familien – forpliktende samliv og foreldreskap

Høringsnotatet – forslag om endringer – rett til arv og uskifte for samboere

Danmark

Betænkning nr. 915, 1980 samliv uden ægteskap 1

BØKER

Lødrup, Peter og Sverdrup, Tone (6. utg. 2009), *Familieretten*

(Forkortet: Lødrup og Sverdrup (familieretten))

Lødrup, Peter og Asland, John, (6. utg. 2012), *Arverett*, Gyldendal Norsk Forlag AS 2012

(Forkortet: Lødrup og Asland (arverett))

Asland, John, Brattström, Margareta, Lind, Göran, Lund-Andersen, Ingrid, Singer, Anna, Sverdrup, Tone, (1. utg. 2014), *Nordisk Samboerrett*, Gyldendal Norsk Forlag 2014

(forkortet: Nordisk samboerrett)

Sverdrup, Tone, (1997) *Stiftelse av sameie i ekteskap og ugift samliv*, Universitetsforlaget AS 1997

(Forkortet: Sverdrup)

Lund-Andersen, Ingrid, (2011), *Familieøkonomien*, Djøf forlag

ARTIKLER:

Sverdrup, Tone: Sameie i ekteskap og samboerforhold, Jussens Venner 2000 s 251-271

(Forkortet: Sverdrup Jussens venner)

Sverdrup, Tone: *Vederlagskrav og lemping i samboerforhold – to nye Høyesterettsdommer*, Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål nr. 4 2011 s. 323-337 - (FAB-2011-323)

(Forkortet: Tone Sverdrup, FAB, 2011)

Sverdrup, Tone: *Vederlagskrav i samboerforhold*, Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål 2003 nr 4 s 249-282 - (FAB-2003-249)

(Forkortet: Tone Sverdrup, FAB, 2003)

Utviklingen i nordisk arverett – tegn i tiden. Nordisk arverettskonferanse 24. oktober 2012

(Forkortet: Utviklingen i nordisk arverett-tegn i tiden)

ANDRE KILDER:

SSB Statistikkbanken, Tabell: 06092: Par i privathusholdninger, etter samlivsform og antall barn i familien

<http://www.ssb.no/ekteskap/>

www.hegner.no/kvinner/artikkel542278.ece

<http://arasmelding.brreg.no/downloads>

http://www.legalanswers.sl.nsw.gov.au/guides/hot_topics/families/property/court_decides_property.html

<http://www.ssb.no/a/kortnavn/samboer/tab-2012-05-31-03.html>